

*Het effect van het verdwijnen van voorzieningen op
de leefbaarheid in een dorp: de SPAR in Ulrum*

Masterthesis Sociale Planologie

G. H. Aslander

MSc Thesis Socio-Spatial Planning
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen (RuG)

Groningen, augustus 2016

Scriptiebegeleider: dr. T. (Tialda) Haartsen

Gijs Hermen Aslander BSc

Geboren op 18 januari 1990 te Delfzijl

Studentnummer: s1763733

E-mailadres: gijsaslander@hotmail.com

Afbeelding op voorblad: De SPAR in Ulrum. Bron: DEEL& Ulrum (2014)

Voorwoord

Na vele uren gestoken te hebben in deze thesis, heb ik hem eindelijk kunnen afronden. Na veel zoeken, lezen en nadenken heb ik een ideale combinatie gevonden: mijn interesse in de sociale planologie, krimpgebieden en de regio waarin ik ben geboren en getogen (Noordoost-Groningen). Ik vind het fijn om me te verdiepen in ruimtelijke ‘problemen’ waarbij er verschillende partijen zijn die ieder een eigen oplossing of idee hebben om tot een goede afloop te komen. De *socio-spatial planning*, waar ik in mijn masterfase aan de Rijksuniversiteit Groningen veel mee bezig ben geweest, heeft me geleerd dat er veel sociale aspecten en veranderingsprocessen plaatsvinden in de planologie. Zo sprak de bevolkingsafname, kortweg ‘krimp’, mij enorm aan omdat de gevolgen van dit fenomeen zichtbaar zijn in de regio. Ik vroeg mij echter af welke problemen er daadwerkelijk zijn in deze krimpgebieden, en vooral: wat merken de bewoners daar van? Hoe staan zij in deze ruimtelijke ‘problematiek’? Tijdens het onderzoek heb ben ik geholpen door mijn scriptiebegeleider Tialda Haartsen, Suzan Christiaanse, en mijn goede vriend Wouter Kruijver. In een aantal intensieve dagen hebben wij enquêtes uitgedeeld en opgehaald in Ulrum. Ik wil hen hierbij graag bedanken voor hun hulp en inzet. Daarnaast wil ik ook mijn medestudenten bedanken uit de scriptie-werkgroep: door hun verschillende inzichten heb ik ook vanuit andere interessante hoeken kritisch naar mijn eigen scriptie kunnen kijken. Tot slot wil ik ook mijn familie, vrienden en mijn vriendin Mieke bedanken voor hun steun om deze scriptie af te ronden.

Veel plezier met het lezen van mijn scriptie!

Samenvatting

In deze masterthesis staat het verdwijnen van de laatste supermarkt in Ulrum, de SPAR, centraal. Dit onderzoek draagt bij aan een breder perspectief in het onderzoeken van de mogelijke gevolgen van verdwijnende voorzieningen in gebieden die te maken hebben met bevolkingsafname. De bewoners van Ulrum is middels een enquête gevraagd naar (onder andere) hun eerste reactie op de sluiting van de SPAR, hoe zij verwachten de verdwijnende primaire en secundaire functies van de SPAR op te gaan vangen, welke betekenis de SPAR heeft voor de bewoners en het dorp, en tot slot hun mening over het voorzieningenaanbod en leefbaarheid van het dorp.

In de bestudeerde literatuur blijkt dat dorpen die te maken hebben met bevolkingsafname op den duur te maken krijgen met onder andere verdwijnende voorzieningen (Stockdale 2004). De primaire en secundaire functies van een voorziening zijn van invloed op de verschillende betekenissen van de voorziening: dit verschilt tussen een individu en het dorp. De gevolgen lijken het meest gemerkt te worden door ouderen en minder mobiele bewoners (Ieda en Muraki, 1999). Ook bewoners met een hoge mate van plaats verbondenheid zullen het verdwijnen van voorzieningen als 'erg' ervaren (Jorgensen en Stedman, 2006 en 2011). Daarnaast lijkt het voor de hand liggend dat een afnemend voorzieningenaanbod invloed heeft op de leefbaarheid.

De uitkomsten van het onderzoek laten onder andere zien dat de sluiting als 'erg' wordt ervaren door bewoners die de SPAR een waardevolle plek vinden. Ook blijkt dat de oudere, minder mobiele bevolking de sluiting erg vindt omdat zij aangeven afhankelijk te zijn van de SPAR. Tot slot wijzen de meningen van de bewoners erop dat het voorzieningenniveau van een dorp niet of nauwelijks invloed heeft op de leefbaarheid van een dorp. Hier werd eerder al aan getwijfeld door onder andere Gardenier et al. (2011) en Leidelmeijer et al. (2008).

Sleutelwoorden:

verdwijnende voorzieningen – Ulrum – bevolkingsafname – krimp – coping – leefbaarheid

Inhoudsopgave

VOORWOORD	i
SAMENVATTING	ii
HOOFDSTUK 1 – INLEIDING	6
§1.1 Onderzoeksdoel en –vragen.....	8
§1.2 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie.....	8
§1.3 Casegebied Ulrum.....	10
§1.4 Leeswijzer.....	11
HOOFDSTUK 2 - THEORETISCH KADER	12
§2.1 Voorzieningen in rurale (krimp)gebieden.....	12
§2.1.1 Verschillende functies en betekenissen van voorzieningen.....	15
§2.1.2 Omgaan met verandering (sluiting).....	16
§2.1.3 Mobiliteit.....	18
§2.2 Leefbaarheid.....	21
§2.2.1 Bepalende factoren leefbaarheid.....	21
§2.2.2 Leefbaarheid: voorzieningen en <i>social capital</i>	23
HOOFDSTUK 3 – METHODOLOGIE	25
§3.1 Keuze voor enquêteren	25
§3.2 Opzet van de enquête.....	25
§3.3 Uitvoering van de enquête.....	26
§3.4 Mogelijke beperkingen en ethische kwesties.....	26
§3.5 Responsanalyse.....	27
HOOFDSTUK 4 - DATA EN RESULTATEN	29
§4.1 Reacties op de sluiting van de SPAR.....	29
§4.1.1 Eerste reactie op de sluiting van de SPAR.....	29
§4.1.2 De onafhankelijke variabelen.....	29
§4.1.3 Opzet regressie.....	31
§4.1.4 Interpretatie van de uitkomsten.....	32
§4.1.5 Aanvullende reacties.....	35
§4.2 Verwachtingen bewoners voor opvangen verdwijnende functies.....	36
§4.2.1 Locaties voor opvangen verdwijnende functies.....	36
§4.2.2 Vervoersmiddel per alternatief.....	36
§4.2.3 Beoordeling afstand naar alternatief.....	37
§4.3 Relatie meningen over leefbaarheid, voorzieningen en sluiting SPAR.....	40
HOOFDSTUK 5 - CONCLUSIE	44
§5.1 Conclusies.....	44
§5.2 Discussie en aanbevelingen.....	46
REFLECTIE	48
BRONVERMELDING	49
BIJLAGEN	56
Bijlage 1: Lijst van tabellen en figuren.....	56
Bijlage 2: Enquête.....	57

Hoofdstuk 1 - Inleiding

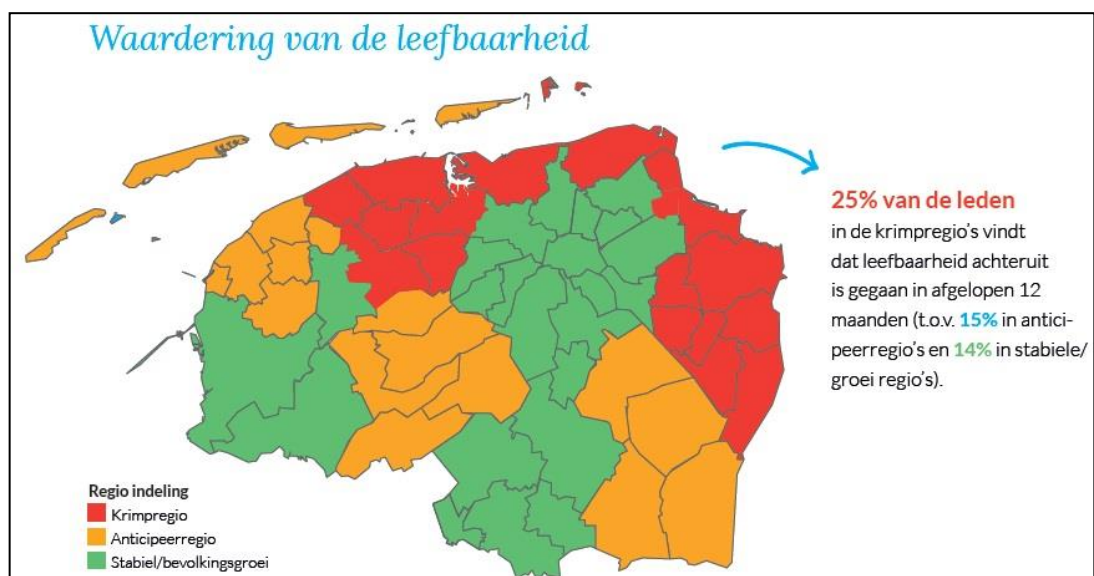
Het is tegenwoordig een veelbesproken onderwerp in Nederland: bevolkingsafname. In de volksmond wordt het ook wel 'krimp' genoemd. Gebieden waar dit fenomeen voorkomt zijn vooral aan de randen van Nederland te vinden, ver buiten de Randstad. Hierbij moet gedacht worden aan Noord- en Oost-Groningen en Zeeland. Daarnaast komt krimp ook voor in meer stedelijke gebieden zoals Heerlen in Limburg. Er is sprake van krimp door onder andere wegtrekkende jongeren (Woods, 2005) en een lage vruchtbaarheid (Van Dam et al., 2008). Zowel steden als dorpen merken de gevolgen hiervan. Een belangrijk gevolg van deze bevolkingsafname is het veronderstelde effect hiervan op de leefbaarheid in kleine steden en dorpen. Het onderzoek in deze masterthesis richt zich op de leefbaarheid in de Groningse regio, om precies te zijn op de gevolgen van het verdwijnen van de laatste supermarkt in het Groningse dorp Ulrum. Uit een panelonderzoek, *Groninger Panel*, van het Sociaal Planbureau Groningen (2013), blijkt dat de paneldeelnemers die in krimpgebieden wonen vinden dat de supermarkt, naast de huisarts en een pinautomaat, de belangrijkste voorziening is die in hun woonomgeving beschikbaar moet zijn. Het aanbieden van levensmiddelen is de primaire functie van de SPAR in Ulrum, maar de winkel heeft ook meerdere secundaire functies: er is onder andere een medicijnafhaalpunt, er kan geld worden gepind en er is een Post NL-punt. Het is daarom erg interessant om te kijken welke gevolgen de sluiting van de SPAR zal hebben voor de verschillende bewoners in Ulrum. Welke betekenis(sen) heeft de SPAR voor de bewoners en het dorp? Wat vinden de bewoners van de verdwijning van de SPAR uit hun dorp? Hoe verwachten zij om te zullen gaan met de gevolgen van de sluiting?

Het meest voor de hand liggende gevolg van de sluiting van voorzieningen in een krimpdorp is dat de afstand tot voorzieningen groter worden waardoor de bevolking mogelijk verder moet reizen of, in een nog negatiever geval, zelfs gaat verhuizen. Vaak wordt er negatief gereageerd op het verdwijnen van voorzieningen omdat mensen bang zijn dat het dorp in een negatieve spiraal komt (SER 2011). Volgens Leidelmeijer en Marlet (2011) is de relatie in deze mogelijke negatieve situatie als volgt:

bevolkingskrimp → minder draagvlak voor voorzieningen → bevolking volgt voorzieningen → krimp → minder voorzieningen

Op het eerste oog lijkt dit een logische relatie, maar Leidelmeijer en Marlet geven aan dat dit niet per definitie altijd gebeurt: *“Hoewel deze relatie tussen krimp en voorzieningen nogal eens naar voren wordt gebracht in relatie tot leefbaarheidsproblemen, zijn er toch de nodige analyses en inzichten die dit mechanisme nuanceren.”* (p. 13). Deze thesis onderzoekt deze nuances en concentreert zich op hoe de bewoners van Ulrum reageren op de sluiting van de laatste supermarkt, op welke manier zij de verdwijnende primaire en secundaire functies willen opvangen en welke afstand zij bereid zijn daar voor af te willen leggen.

Naast de reacties op en de mogelijke gevolgen van de sluiting, wordt er gekeken naar de relatie tussen krimpgebieden en de mate van leefbaarheid. Deze relatie blijft een punt van discussie. Leidelmeijer en Marlet zeggen hierover in de RIGO Atlas voor Gemeenten (2011, p. 1): *“[...] De gedachte daarbij is dat krimp leidt tot leefbaarheidsproblemen. Uitgestorven, verpauperde en vervallen dorpen en steden zijn dan het beeld dat daarbij in de doemscenario’s opkomt. Tot op heden is die relatie tussen krimp en leefbaarheidsproblemen in Nederland nog niet evident. Zowel uit enquêtes onder bewoners als uit de Leefbaarometer kan worden opgemaakt dat het merendeel van de bewoners in krimpgebieden tevreden of zelfs zeer tevreden is met zijn of haar woonomgeving”*. Toch constateren het Sociaal Planbureau Groningen, het Fries Sociaal Planbureau en CMO Stamm op basis van een panelonderzoek dat bewoners van de gemeente De Marne, waar Ulrum onder valt en die is aangewezen als krimpregio, vinden dat de leefbaarheid achteruit is gegaan (Sociaal Planbureau Groningen, 2016).

Figuur 1: Factsheet Leefbaarheid Noord Nederland (Sociaal Planbureau Groningen, 2016)

§1.1 Onderzoeksdoel en -vragen

Het doel van dit onderzoek is geformuleerd in de volgende onderzoeksvraag:

"Hoe verwachten de inwoners van Ulrum om te gaan met de sluiting van de lokale supermarkt en de mogelijke gevolgen voor de leefbaarheid, en verschilt dit tussen groepen bewoners?"

Om tot een duidelijk en uitgewerkt antwoord op deze vraag te komen zullen er enkele deelvragen worden beantwoord, die elk afzonderlijk zullen worden behandeld in de thesis.

- *Wat vinden de verschillende bewoners van de sluiting van de SPAR?*
- *Hoe verwachten de verschillende bewoners de verdwijnende functies van de SPAR op te vangen?*
- *Hoe hangt de reactie op de sluiting samen met de meningen over leefbaarheid en voorzieningen in Ulrum?*

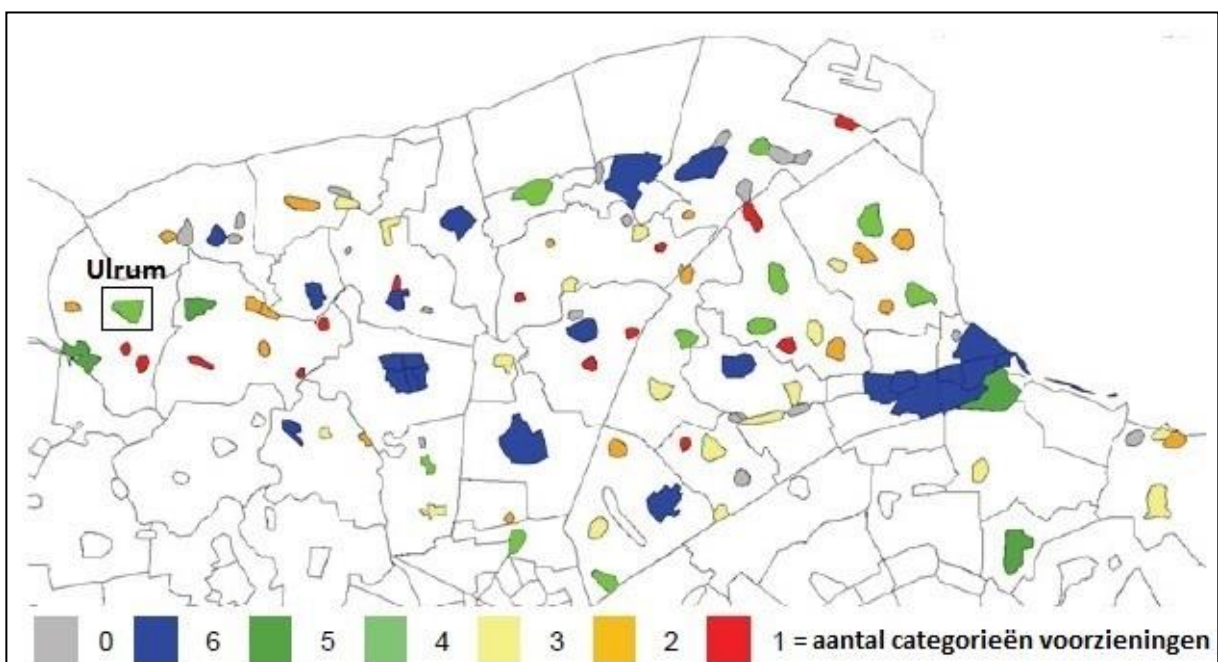
De antwoorden op deze deelvragen zullen leiden tot een antwoord op de hoofdvraag. Om de vragen te kunnen beantwoorden is een enquête onder alle dorpsbewoners van Ulrum gehouden. De resultaten die uit dit onderzoek voortkomen kunnen worden gebruikt om meer duidelijkheid te krijgen over hoe de bevolking van Ulrum omgaat met het verdwijnen van voorzieningen, met de sluiting van de laatste supermarkt als uitgangspunt. Tevens zullen de resultaten van de enquête gebruikt worden voor een promotieonderzoek en een onderzoeksopdracht door de Rijksuniversiteit Groningen (RuG) in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties.

§1.2 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Het inwoneraantal in Noord-Groningen, waaronder ook Ulrum, zal de komende jaren blijven dalen. Het gebied zal net als Oost-Groningen en het Eemsdeltagebied één van de snelst 'krimpende' gebieden van Nederland zijn, en zal dus moeten leren omgaan met deze bevolkingsafname (CBS, 2016; Beleidskader De Marne, 2011). Één van de gevolgen van deze bevolkingsafname is het verdwijnen van bepaalde voorzieningen zoals scholen,

sportaccommodaties en kerken (Stockdale, 2004; Van Dalen, 2008). De SPAR heeft een bepaalde rol als voorziening in het dorp: het is voor de bewoners van Ulrum logischerwijs de dichtstbijzijnde plek om je boodschappen te kunnen doen. De uitkomsten van dit onderzoek kunnen worden gebruikt voor beleidsstukken: heeft het aantal voorzieningen in een dorp invloed op de leefbaarheid? Is bereikbaarheid van de voorzieningen belangrijker dan aanwezigheid van voorzieningen? Het mobiliteitsvraagstuk gaat hier verder op in.

In veel andere, vergelijkbare onderzoeken (Fagence, 1980; Stockdale 1993; Higgs en White, 1997; Gardenier et. al, 2011) is er gekeken naar het verdwijnen van voorzieningen in het algemeen. Deze thesis richt zich specifiek op de reacties van bewoners op het verdwijnen van een supermarkt die meerdere functies en betekenissen heeft. De uitkomsten kunnen dan worden vergeleken met bijvoorbeeld verdwijnende scholen (Kearns et. al, 2009). Devine-Wright (2009) geeft in zijn artikel "*Rethinking NIMBYism: The Role of Place Attachment and Place Identity in Explaining Place-protective Action*" aan dat het proces van omgaan met veranderingen in de eigen omgeving in bepaalde stadia verloopt. In hoofdstuk 2 (het theoretisch kader) wordt hier nader op in gegaan.

Figuur 2: Regionale plaatsing Ulrum en voorzieningenniveau Noord-Groningen (voor de sluiting van de Spar) (Gardenier et al., 2009)

§1.3 Casegebied Ulrum

In deze masterthesis staat het dorp Ulrum centraal. Dit dorp ten noordwesten van de stad Groningen is één van de kleinere dorpen die getroffen wordt door de gevolgen van de bevolkingsafname (Wageningen UR, 2014). Het dorp Ulrum valt onder de gemeente De Marne. Deze gemeente identificeert zichzelf als een plattelandsgemeente met een afnemend inwoneraantal. Zo woonden er in 2010 10.525 inwoners en in 2015 10.201 inwoners in De Marne. Ulrum had in 2010 een inwoneraantal van 1.470 en in 2015 1.374. (CBS, 2016). Volgens de bevolkingsprognose van het Sociaal Planbureau Groningen (2016) zal de komende jaren het inwoneraantal van de gemeente De Marne (en Ulrum) verder blijven afnemen. Zo zullen er naar verwachting in 2025 nog maar 8.994 mensen wonen in de gemeente De Marne (Sociaal Planbureau Groningen, 2016).

In het *Integraal beleidskader krimp en leefbaarheid* (2011) geeft de gemeente De Marne aan dat de krimp 'geaccepteerd' wordt: *"We gaan onze energie niet verspillen door er tegen te vechten, maar we gaan onze energie volop inzetten om binnen de geschetste ontwikkelingen van de bevolking onze plattelandsgemeente toekomstbestendig aantrekkelijk en leefbaar te houden"* (p. 24). In ditzelfde document wordt ook aangegeven dat er de afgelopen jaren al een begin is gemaakt door veel functies te combineren in de grotere woonkernen, om zo de leefbaarheid in de gemeente te houden of te verbeteren. Zo ontwikkelt het naastgelegen dorp Leens zich steeds meer als centrumdorp: er zit zowel een Jumbo als een Aldi, met klanten die naar eigen zeggen uit meerdere (omliggende) dorpen komen, zoals Ulrum. Leens ligt op ongeveer 3 kilometer afstand ten oosten van Ulrum. In Zoutkamp, ten zuiden van Ulrum, bevindt zich ook een SPAR, op 6 kilometer afstand. Tot slot is er in Kruisweg, te noorden van Ulrum, een Coop supermarkt, ook op ongeveer 6 kilometer afstand.

In figuur 2 is te zien dat er in 2009 nog 5 verschillende soorten voorzieningen in Ulrum waren. Een supermarkt zoals de SPAR valt onder de voorziening 'Levensmiddelen', waar er in 2016 in Ulrum volgens de gemeente De Marne (2016) nog 5 vijf van zijn: een dorpscafé, weekmarkt, twee groentehandels en tot slot een rijdende supermarkt. Deze is na het sluiten van de Spar opnieuw in het dorp gaan rondrijden.

In 2014 kondigde de eigenaar van de SPAR in Ulrum, Marcel Vogelzang, aan dat het voortbestaan van de winkel onzeker was vanwege de teruglopende inkomsten. Er werden

acties op touw gezet door de winkel zelf, maar ook door vereniging dorpsbelangen Ulrum en lokale actiegroep Deel&ULRUM. Een oproep van de winkel om iets meer uit te geven (2 euro per huishouden) mocht niet baten. Ook het verlagen van prijzen zorgde niet voor een toename van het aantal klanten. In editie 228 (jaargang 14) van het Dagblad van het Noorden (2015) zegt de eigenaar: "*We hebben bijeenkomsten georganiseerd, enquêtes gehouden om uit te vinden hoe een ideale supermarkt in een dorp eruitziet. Maar wat we ook deden, de klanten bleven naar Leens gaan*" (p. 23) Uiteindelijk heeft de eigenaar eind 2014 moeten besluiten, in overleg met SPAR Holding, dat de laatste supermarkt in Ulrum op 1 juni 2015 haar deuren moet sluiten.

§1.4 Leeswijzer

In het theoretisch kader (hoofdstuk 2) worden reeds bestaande theorieën en concepten besproken om zo een goed beeld te vormen over wat er (wetenschappelijk) al bekend is over verdwijnende voorzieningen, de reactie hierop en de perceptie van leefbaarheid. Vervolgens wordt in de methodologie (hoofdstuk 3) de keuze voor Ulrum en de onderzoeksvorm toegelicht. In het daaropvolgende hoofdstuk (4) worden de resultaten besproken en tot slot volgen er conclusies, aanbevelingen (ook eventueel vervolgonderzoek) en een reflectie.

Hoofdstuk 2 - Theoretisch kader

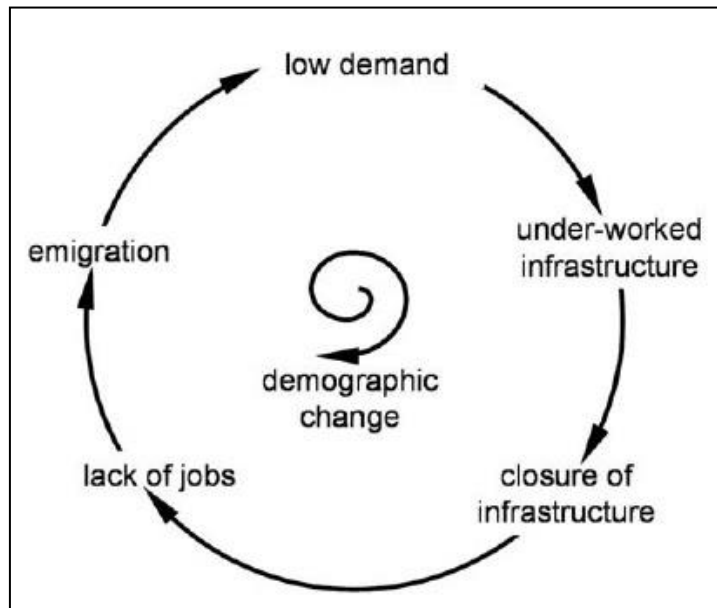
In dit hoofdstuk worden verschillende theorieën, concepten en achtergrondinformatie besproken en toegelicht.

§2.1 Voorzieningen in rurale (krimp)gebieden

In de ruimtelijke wetenschap is er al veel onderzoek gedaan naar de aanwezigheid en rol van voorzieningen in (kleine) woonkernen in rurale gebieden, met verschillende uitkomsten en conclusies. Zo geeft Fagence (1980) aan dat het lastig is om het voorzieningenniveau van een dorp goed te kunnen bepalen omdat het niet altijd duidelijk is wat als (noodzakelijke) voorziening wordt gezien. Er moet rekening worden gehouden met de bevolkingssamenstelling, het type voorzieningen, de regionale ligging van het dorp en de beschikbaarheid van financieel vermogen en politieke daadkracht. Zo kan bevolkingsafname een belangrijke rol spelen. Stockdale (2002 en 2004) komt tot de conclusie in haar onderzoek naar de ontwikkelingen van twee rurale Schotse regio's, dat door een bevolkingsafname op langere termijn een dorp te maken krijgt met onafwendbare gevolgen zoals het verdwijnen van scholen, winkels en een vergrijzende bevolking. Deze verschillende gevolgen versterken elkaar waardoor er een vicieuze cirkel kan ontstaan en hebben invloed op de lokale gemeenschap. Zo geeft Woods (2005) aan dat *"[t]he closure of shops, schools and other community facilities removes a whole stratum of community practices and reduces the capacity for regular interaction between community members."* (p. 108).

Domhardt en Troeger-Weiß (2009) onderzochten bevolkingsafname en de gevolgen daarvan in de rurale, zwakkere gebieden van Duitsland en kijken daarbij vooral naar de gevolgen voor werkgelegenheid (zie figuur 3). Dit sluit aan bij de eerdere genoemde relatie van Leidelmeijer en Marlet (2011). In de relatie die Leidelmeijer en Marlet (2011) aangeven (zie hoofdstuk 1) wordt gesuggereerd dat wanneer voorzieningen minder bereikbaar zijn, de bewoners zich zullen vestigen op een locatie waar deze voorzieningen wel aanwezig zijn. Hiermee zouden de bewoners dus aangeven dat de plaats waar zij wonen, bijna alle voorzieningen zou moeten hebben. Domhardt en Troeger-Weiß (2009) bevestigen eveneens de gevolgen van bevolkingsafname in rurale gebieden: *"[...] which prevents private supply facilities (e.g. grocery stores) in small towns from working to capacity, eventually causing*

them to close.” (p. 163). Er zijn ook mogelijke gevolgen voor de gezondheidszorg in de rurale gebieden. Zo geven Asthana en Halliday (2004) in hun onderzoek naar innovatie van voorzieningen op het platteland aan dat medewerkers van gezondheidsinstellingen die zorg aan huis leveren, nu vaker tijd kwijt zijn aan reizen in plaats van het daadwerkelijk verlenen van zorg aan ouderen. Hoewel dit een Engels onderzoek betreft, wordt dit ook op het Nederlandse platteland gemerkt (Hanrath, 2000).

Figuur 3: Vicieuze cirkel rurale gebieden die te maken hebben met ‘krimp’. Met “*infrastructure*” wordt de arbeidsstructuur bedoeld (Domhardt en Troeger-Weiß, 2009)

Uiteraard zijn niet alle voorzieningen over één kam te scheren. Er kan bijvoorbeeld onderscheid worden gemaakt tussen scholen, winkels, gezondheidsinstellingen, postkantoren en andere voorzieningen. Zo komt uit een onderzoek van Kearns et al. (2009) ook naar voren dat sluitingen van scholen in rurale gebieden gevolgen hebben voor de lokale bevolking. In hun onderzoek in Nieuw-Zeeland wordt gesteld dat scholen in (kleine) dorpen en steden naast hun primaire onderwijsfunctie ook andere belangrijke rollen vervullen: “[...]generally, but especially in rural areas, schools are more than sites for the education of young people.” (p. 131). Zo is een school een centraal punt van het dorp waar de bewoners elkaar kunnen ontmoeten. De reacties op de sluiting van voorzieningen zullen verschillen per type voorziening, hier wordt in de volgende paragraaf verder op in gegaan.

Ondanks dat meerdere onderzoeken een mogelijk verband aantonen tussen bevolkingsafname en het sluiten van voorzieningen (Panagopoulos en Barreira, 2012; Kroll en Kabisch, 2012; Sousa en Pinho, 2014), is de relatie tussen verdwijnende voorzieningen en

bevolgingskrimp niet per definitie vanzelfsprekend. Zo zeggen Dam et al. (2009) in hun *quick scan* over de regionale bevolgingskrimp en de stad Groningen dat bevolgingskrimp niet de enige reden is voor het afnemende aantal voorzieningen: ook de toenemende specialisatie en schaalvergroting spelen hierin een rol. In een adviesrapport van de Sociaal Economische Raad Noord-Nederland (2010) over de bevolgingsafname wordt dit eveneens aangegeven.

De bereikbaarheid, of beter gezegd: toegankelijkheid, speelt een grote rol in het gebruik maken van een voorziening. In een artikel van Higgs en White (1997) is gekeken naar eerdere onderzoeken naar de gevolgen van veranderende toegankelijkheid tot voorzieningen in met name rurale gebieden. Volgens hen ligt de relatie die Leidelmeijer en Marlet (2011) eerder benoemden veel genuanceerder: *“Many studies have found that public perception of what constitutes an appropriate level of service provision is guided by their expectations of living in rural areas. There are generally lower expectations of service provision in rural areas.”* (p. 445). Ook in het onderzoek van Stockdale (2004) naar de gevolgen van bevolgingsafname wordt de (lagere) tevredenheid over het voorzieningenaanbod in rurale gebieden bevestigd: *“A high share commented on the closure of local schools, shops, the absence of many basic facilities, and the overall decline of their community yet most claimed to be satisfied with the levels of provisions.”* (p. 187). Daarnaast blijkt uit een eerder onderzoek van Stockdale (1993), waarin werd gekeken naar vier componenten (onderwijs, gezondheidszorg, winkelaanbod en openbaar vervoer), dat bewoners in rurale gebieden tevreden zijn met het (lagere) voorzieningenniveau. De bewoners begrijpen dat het voorzieningenniveau vanwege het rurale karakter van het gebied vaak niet beter kan zijn. Echter, de scores voor tevredenheid van het openbaar vervoer bleken erg laag te zijn, terwijl dit toch juist een grote factor zou kunnen zijn voor de bereikbaarheid van de voorzieningen. Oudere of minder mobiele groepen kunnen hier (deels) van afhankelijk zijn. Higgs en White (1997) geven ook aan dat het bezitten van een auto of ander persoonlijk vervoersmiddel de perceptie van bereikbaarheid van voorzieningen kan beïnvloeden. Daarmee kan er namelijk een vertroebeld ontstaan omdat mensen met eigen vervoer waarschijnlijk makkelijker in de auto stappen dan dat ze moeite willen nemen (vervoersbewijs kopen, afhankelijk van vertrektijden) om gebruik te maken van het openbaar vervoer. Het mobiliteitsvraagstuk wordt verderop in dit hoofdstuk besproken (§2.1.3).

Tot slot valt in het onderzoek van Stockdale (1993) ook op dat jongere bewoners in rurale gebieden minder tevreden zijn over de winkelvoorzieningen dan hun oudere medebewoners. Als voornaamste redenen noemen zij de (exorbitant) hoge prijzen, het matige aanbod en de lagere kwaliteit van de producten. In een vergelijkbaar onderzoek van MacKay en Laing (1982) naar dorpswinkels in ruraal Schotland, bleken de voedselprijzen in dorpswinkels soms wel 10% hoger te zijn dan in de grotere dorpen of steden om deze dorpen heen. Als belangrijkste oorzaken geven zij aan: (1) transportkosten, (2) de kleine afzetmarkt van dorpen, (3) het ontbreken van concurrerende winkels en (5) het inefficiënte *runnen* van dorpswinkels over het algemeen. In §2.2 wordt er dieper in gegaan op de eventuele relatie tussen leefbaarheid en voorzieningen.

§2.1.1 Verschillende functies en betekenissen van voorzieningen

Zoals in de vorige paragraaf werd aangegeven hebben voorzieningen vaak verschillende functies en betekenissen voor een dorp en haar inwoners (Kearns et al., 2009; Sousa en Pinho, 2014). Zo geeft Witten et al. (2011) aan dat een basisschool naast de primaire onderwijsfunctie ook belangrijke secundaire functies heeft. Deze kunnen worden onderscheiden als 'informatief', 'materialistisch' en 'sociaal'. Zo kan er nieuws worden verspreid, het schoolgebouw kan buiten schooluren om worden gebruikt als buurtvereniging en bewoners kunnen contact met elkaar zoeken en houden (Haartsen en Van Wissen, 2012). Naast scholen kunnen ook andere, vooral centrale voorzieningen in een dorp over deze taken beschikken. Ook Elshof en Bailey (2015) geven aan dat centrale plekken in een dorp vaak als ontmoetingsplek worden aangegeven.

De primaire en secundaire functies van een voorziening dragen bij aan de betekenis die deze voorziening heeft voor een individu (bewoner), maar ook voor het dorp (Le Heron en Pawson, 1996). Zo zorgt een supermarkt met primaire en secundaire functies ervoor dat bepaalde producten en diensten beschikbaar zijn voor de inwoners, en daarmee een belangrijke bijdrage levert aan het dorp, vooral als dit de enige plek is. Een voorziening die al jaren in een dorp aanwezig is kan een bepaald symbool van het dorp worden. Op individueel niveau kan de betekenis van een voorziening per bewoner verschillen. Zo kan een voorziening waardevol worden gevonden, als men er bijvoorbeeld goede herinneringen aan heeft (bijv. een familiebedrijf). Bewoners kunnen zelfs afhankelijk van een voorziening zijn

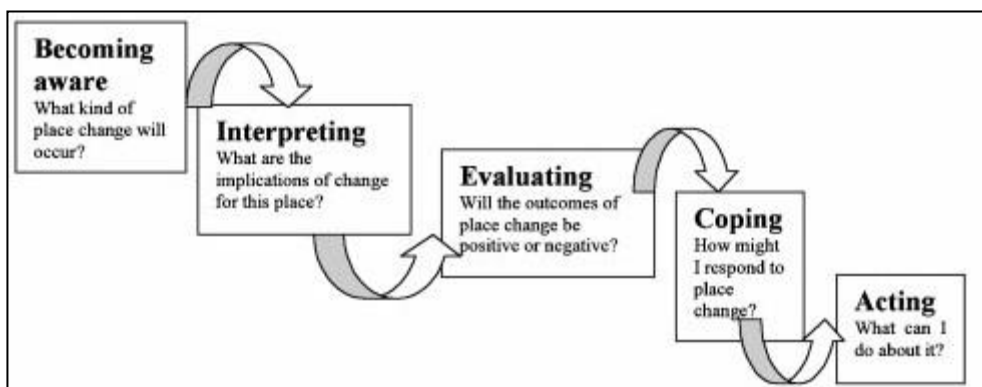
waardoor de aanwezigheid ervan van grote betekenis voor hen kan zijn (Devine-Wright, 2009).

§2.1.2 Omgaan met verandering (sluiting)

Dat er iets gaat veranderen in Ulrum is zeker: de laatste supermarkt zal haar deuren gaan sluiten. Er zijn in het verleden meerdere onderzoeken gedaan naar het gedrag van mensen wanneer er verandering in hun (woon)omgeving plaatsvindt. Dit gedrag, ook wel *'coping'* genoemd, wordt breed gedefinieerd als *"a behavior that importantly mediates the impact that societies have on their members."* (Pearlin en Schooler, 1978, p. 2). In deze thesis wordt er voornamelijk gekeken vanuit ruimtelijk perspectief. Onder andere Brown en Perkins (1992), Bonaiuto, Breakwell en Cano (1996), Stedman (2002) en Devine-Wright (2009) hebben hier verschillende onderzoeken naar gedaan. In alle drie onderzoeken wordt er in de vooraf opgestelde hypothesen verondersteld dat mensen met een hoge mate van plaats verbondenheid een grotere impact ervaren van verandering in hun (woon)omgeving van mensen met een mindere mate van plaats verbondenheid. Dit wordt bevestigd in het onderzoek van Stedman (2002): *"Higher place attachment is nonetheless expected to be associated with greater willingness to engage in place-protective action."* (p. 567). Doordat deze bewoners een grotere impact ervaren (omdat zij zich meer verbonden voelen), zullen zij verandering 'erger' vinden en zijn zij ook eerder bereid eventueel in actie te komen.

Volgens Mindy Fullilove (1996) hebben mensen de natuurlijke behoefte om ergens bij te willen horen (*'sense of place'*) en bestaat dat uit bekendheid, verbondenheid en identiteit met en van de plaats. Bij deze *sense of place* moet gedacht worden aan hoe een persoon denkt over een bepaalde afgebakende, ruimtelijke *setting* en welke gevoelens dit bij hem of haar oproept (Jorgensen en Stedman, 2006 en 2011). Wanneer dit wordt verstoord gaat het volgens Fullilove (1996) fout: *"Displacement ruptures these emotional connections."* (p. 1518). De daaropvolgende reacties op deze veranderingen (Devine-Wright (2009): *"disruption"*) van mensen kunnen verschillen. Hoofdzakelijk kunnen deze reacties worden gegroepeerd onder ongerustheid (of in ergere vorm: angst), boosheid, verdriet en tot slot de onzekerheid over wat er komen gaat, of hoe de (directe) omgeving voor de bewoner zal veranderen (Fried, 2000). Er zijn meerdere onderzoekers geweest die geprobeerd hebben om het proces van de gevolgen en reacties omtrent verandering in kaart te brengen. Zo

kwamen Brown en Perkins (1992) en Inhaman en Finch (2004) tot een drie stappen-model. Deze begint met de fase voorafgaand aan de verandering (een bewoner bereidt zich voor op de komende verandering), de fase van de verandering (de reactie of emotie komt naar voren) en tot slot de fase na de verandering (omgaan met de verandering). Dit model is echter te simplistisch en houdt geen rekening met omstandigheden zoals de verschillende leeftijdscategorieën of sociale samenstelling van de bevolking. Ook wordt de mobiliteit van de bewoners onderbelicht. Daarnaast kan ook de hoeveelheid tijd tussen het bekend worden van de komende verandering en het moment van de verandering van invloed zijn. Immers, emoties kunnen afnemen of verdwijnen, maar bewoners kunnen ook langer (en wellicht beter) anticiperen op de komende verandering. Devine-Wright (2009) komt met een ander, iets uitgebreider model dat rekening probeert te houden met de hiervoor genoemde ontbrekende factoren (zie figuur 4).

Figuur 4: Verschillende fases van verandering gedurende een bepaalde periode (Devine-Wright, 2009)

De allereerste fase, “*becoming aware*”, staat in het teken van het bewust worden door de bewoners van de aanstaande verandering. Vervolgens komen er in het model fases voor de bewoners van het bedenken van de mogelijke gevolgen (“*interpreting*”) en vrijwel meteen of deze mogelijke gevolgen positief dan wel negatief zullen uitpakken (“*evaluating*”). Hierin geeft Devine-Wright (2009) aan dat er verschillen zijn tussen individuen of bevolkingsgroepen: “*Places objectively differ in terms of their environmental, social and economic characteristics and these will open up or close down the possibilities open to individuals and groups to interpret proposed place changes.*” (p. 434). Zo zullen de vaste klanten van de SPAR waarschijnlijk anders reageren op de sluiting dan bewoners die de SPAR

minder vaak bezoeken. Ook kan er een verschil in reactie zijn tussen klanten voor wie de SPAR vooral een ontmoetingsplek (*“social”*) is en voor wie de SPAR louter een supermarktgebouw (*“physical”*) is om de nodige boodschappen te doen (Hidalgo en Hernandez, 2001). Uit het onderzoek van Hidalgo en Hernandez (2001) blijkt dat de sociale verbondenheid vaak groter is dan de fysieke verbondenheid. Tot slot volgt in het model het daadwerkelijke omgaan met de sluiting (*“coping”*) en de eventuele handelingen die daaruit voortkomen (*“acting”*). Hierbij moet gedacht worden aan het houden van acties (al dan niet in groepsverband (Manzo en Perkins, 2006)), het schrijven van brieven, een alternatief voor de verloren functie(s) vinden of zelfs definitief vertrekken (verhuizen).

§2.1.3 Mobiliteit

Mobiliteit is een belangrijke graadmeter van de sociale ontwikkeling van zowel personen als gemeenschappen (Spinney et al., 2009). Het omvat de mogelijkheid voor iemand om zowel fysiek als mentaal op een veilige en onafhankelijke manier ergens te komen (Alsnih en Hensher, 2003). Mobiliteit maakt het voor mensen mogelijk om plaatsen en personen te bereiken die voor hen belangrijk zijn. Ook wordt volgens Coughlin (2003) en Alsnih en Hensher (2003) een hoge mate van mobiliteit verbonden met *“access”*, *“choice”*, *“opportunity”* en *“freedom”* (p. 907). Metz (2000) heeft geprobeerd om het brede begrip mobiliteit in een kwalitatief conceptueel model te gieten, waarbij hij enkele onderdelen onderscheidt: (1) *“Travel to achieve access to desired people and places”*, (2) *“Psychological benefits of movement”*, (3) *“Exercise benefits”*, (4) *“Involvement in the local community”* en tot slot (5) *“Potential travel”* (p. 150). Zoals gezegd is dit een breed model, en zal in dit hoofdstuk voornamelijk op onderdeel 1, 3 en 4 worden ingegaan.

Wanneer persoonlijke mobiliteit achteruit gaat, wordt het moeilijker om bepaalde voorzieningen te bereiken. In een onderzoek van White et al. (1997) naar de gevolgen van het verdwijnen van postkantoren in Wales, worden ouderen, werklozen en alleenstaande ouders gezien als *“less mobile in rural communities”* (p. 463). Stockdale (1993) voegt hier autoloze huishoudens aan toe: *“In particular, the elderly and non-car households are disadvantaged.”* (p. 367). Het moet gezegd worden dat Windley en Scheidt (1988) terecht aangeven dat de oudere bevolking (*“the elderly”* (p. 157)) in deze ruimtelijke context niet een sociaal homogene groep zijn: niet alle ouderen (lees: 65+ers) zijn minder mobiel. Er

moet rekening worden gehouden met leefstijl (vitaliteit) en financiële koopkracht. Voor onderdeel 3 (*“Exercise benefits”*) van het conceptueel model van Metz (2000) wordt er vooral gekeken naar de oudere bevolking. Voor ouderen is mobiliteit van belang voor onder andere hun levensonderhoud (Ieda en Muraki, 1999). In een onderzoek naar het reisgedrag van Canadese ouderen (Newbold et al., 2005) kwam naar voren dat het doen van boodschappen, vermaak, persoonlijke activiteiten en uit eten gaan de belangrijkste zaken zijn waar ouderen voor willen reizen. In een ander Canadees onderzoek, dat van Jamie Spinney (2009) naar de voordelen van mobiliteit onder de bevolking, is een duidelijk verband te zien tussen leeftijd en mobiliteit: hoe ouder men wordt, des te minder voordeel wordt er uit mobiliteit gehaald. Ook beweren Spinney et al. (2009) dat er een verband is tussen een verhoogde levenskwaliteit en mobiliteit. De voorwaarde voor dit verband is wel dat er sprake moet zijn van ‘actieve mobiliteit’ (Metz, 2000), dat wil zeggen lopen of fietsen: *“Muscle and bone diminish in strength in old age but this can be reversed through exercise that forms part of everyday mobility.”* (Kennie et al., 2003) (p. 150). Ook kan er een verschil bestaan tussen ouderen die in hun jongere jaren een auto in hun bezit hadden, en ouderen die dat nooit hebben gehad. Deze laatste groep heeft waarschijnlijk zijn leefstijl aangepast om met deze reisbeperking om te gaan (Alsnih en Hensher, 2003) en kan daarom wellicht minder last hebben van een beperkte mobiliteit op latere leeftijd (los van de fysieke gesteldheid).

Metz (2000) geeft in onderdeel 1 en 4 van zijn mobiliteitsconcept, *“Involvement in the local community”* (p. 150), aan dat er door mobiliteit veel contact kan zijn met (sociale) lokale netwerken. De bevindingen van Glass et al. (1999) voegen hier aan toe dat sociale activiteiten die een mate van mobiliteit eisen (denk aan het bezoeken van buurtbijeenkomsten, kerkdiensten, weekmarkten, winkels etc.) zelfs het sterftcijfer onder ouderen doet verminderen. Ook Dibben (2001) geeft aan dat mensen met een ontoereikende mate van mobiliteit verminderde kansen hebben om fatsoenlijk deel te kunnen nemen aan de maatschappij. Deze *‘mobility-related exclusion’* wordt door Kenyon et al. (2002) gedefinieerd als *“[t]he process by which people are prevented from participating in the economic, political and social life of the community because of reduced accessibility to opportunities, services and social networks, due in whole or in part to insufficient mobility in a society and environment built around the assumption of high mobility.”* (p. 210-211). Het is

echter te gehaast om te stellen dat alle ouderen hier last van hebben. Zo stelt Woods (2005) dat dit ook afhankelijk is van de persoonlijke financiële mogelijkheden: *“Living in a rural area as an elderly resident is considerably easier if one can afford to run a car, [...], and for purchases to be delivered”* (p. 253).

Daarnaast kan er ook onderscheid worden gemaakt tussen afhankelijke en onafhankelijke ouderen. In een Engels onderzoek van Gant en Smith (1991) bleek dat de onafhankelijke ouderen (die in een algemene goede gezondheid verkeerden) aanzienlijk vaker boodschappen deden in naastgelegen dorpen dan de meer afhankelijke ouderen, die minder mobiel waren. Voor deze laatste groep bleef het vaak bij slechts een enkele keer het dorp verlaten. Het verdwijnen van winkels, postkantoren, pinautomaten en andere voorzieningen komen bij deze groep dan ook logischerwijs harder aan. Echter geldt voor beide groepen dat er op een gegeven moment een omslagpunt komt van onafhankelijkheid naar afhankelijkheid (Woods, 2005). Dit omslagpunt in mobiliteit kan uiteindelijk leiden tot een mindere mate van tevredenheid over de leefbaarheid (Marottoli et al., 1997). Naast ouderen kunnen ook bewoners die geen auto tot hun beschikking hebben en mensen met een lichamelijke handicap afhankelijk zijn van de nabijheid van voorzieningen. *‘Virtual mobility’*, een vorm van digitale mobiliteit (internet, telefoon, e-mail), kan een oplossing bieden (Kenyon et al., 2002), waar het niet dat ouderen vaak geen of weinig gebruik maken van het internet (en dus ook e-mail) (Kiel, 2005).

Volgens Asthana en Halliday (2004) hebben plattelandsgemeenten en –organisaties de mogelijkheid om het niveau en de bereikbaarheid van voorzieningen te verbeteren door middel van innovatieve oplossingen en modernisatie. Dit vereist echter een flinke som geld, waardoor het vanwege de kostenefficiëntie niet haalbaar bleek te zijn. Stockdale (1993 en 2004) stelt dat, om de ouderen in gebieden met afnemende voorzieningen te helpen, er moet worden geïnvesteerd in het openbaar vervoer en creatieve oplossingen zoals rijdende supermarkten. In Zweden is in de jaren '90 een succesvol beleid opgesteld en uitgevoerd waarbij er werd geïnvesteerd in dorpswinkels en werden er fondsen opgezet voor thuisbezorging bij minder mobiele bewoners (Moseley et al., 2004). Echter blijft het voor de overheid lastig om echt invloed uit te oefenen op krimpproblematiek, blijkt uit een onderzoek van Rabobank Nederland naar demografische krimp (2010).

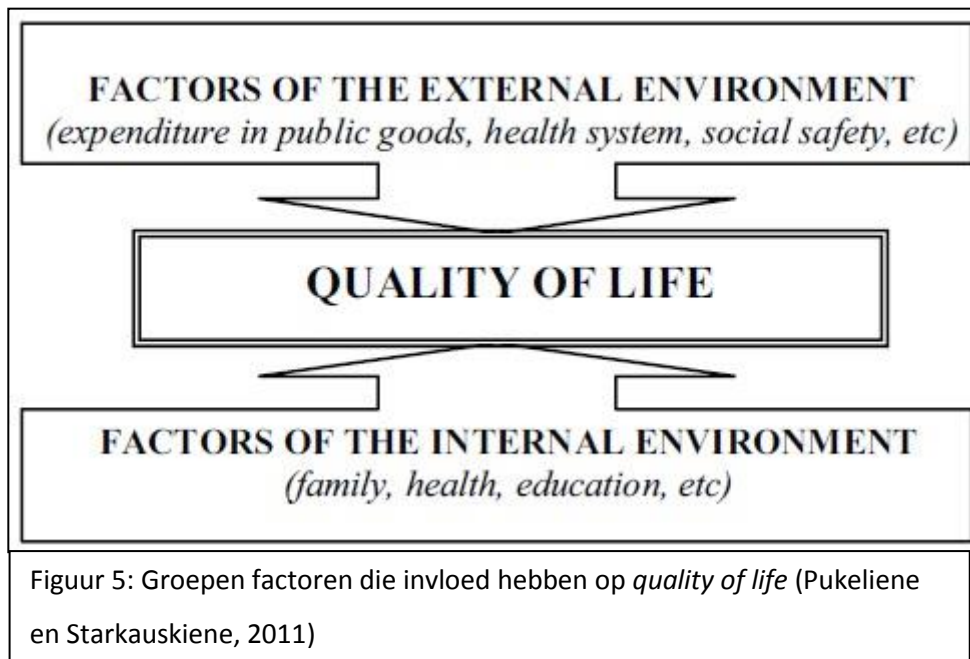
§2.2 Leefbaarheid

Leefbaarheid is een steeds vaker naar voren komend begrip in onderzoeken naar en beleidsstukken over het omgaan met bevolkingsafname (Leidelmeijer en Van Kamp, 2003). Zo zegt de Gemeente de Marne in haar *Integraal beleidskader krimp en leefbaarheid* (2011): “Onze opgave is om De Marne vitaal en leefbaar te houden.” (p. 5). Ook andere krimpregio’s (o.a. Oost Groningen, Limburg en Zeeland) zijn deze weg inmiddels ingeslagen. Er wordt nu vooral ingezet op de kwaliteit van het wonen in een krimpregio, het behouden of verbeteren van de leefbaarheid. Zo geeft de gemeente De Marne (2011) als speerpunten voor hun strategie aan: “(1) Kwaliteit [van voorzieningen] is belangrijker dan nabijheid en (2) de sociale samenhang in de dorpen en de eigen inzet van de inwoners moet verder worden versterkt.” (p. 6). In de academische wereld is internationaal niet een heel duidelijk afgesproken definitie voor wat er met ‘leefbaarheid’ wordt bedoeld. Doorgaans wordt er gesproken over ‘Quality of Life’, ‘liveability’ en af en toe ‘wellbeing’ (waarbij naast lichamelijke ook sociale en ruimtelijke factoren een rol spelen). In dit onderzoek hanteren we de leefbaarheidsdefinitie van Leidelmeijer (2003): “de mate waarin de omgeving aansluit bij de wensen en behoeften van de mens.” (p. 59). In dit gedeelte van het theoretisch kader wordt verder ingegaan op leefbaarheid en sociale samenhang in de vorm van *social capital*.

§2.2.1 Bepalende factoren leefbaarheid

Zoals eerder al werd aangegeven komt leefbaarheid steeds meer naar voren in verschillende beleidsstukken en onderzoeken naar het behouden, verbeteren of soms controleren van de kwaliteit van de leefomgeving. Dat het lastig is om leefbaarheid duidelijk te definiëren en na te gaan welke factoren een rol spelen bewijzen Pukeliene en Starkauskiene (2011) in hun artikel *Quality of Life: Factors Determining its Measurement Complexity*, waarin zij onderzoek doen naar de complexiteit van leefbaarheid. Zij geven in eerste instantie aan dat “[...]there is no universally accepted classification of factors and no unanimous opinion concerning factors determining quality of life and relationship among those factors. Scientific literature is only examining assumptions, which may be used for identification and systematization of factors affecting quality of life and to analyze relationship among those factors” (p. 150). Pukeliene en Starkauskiene (2011) proberen in hun artikel verschillende bestaande theorieën en opvattingen te analyseren om vervolgens tot een uitgebreid model

te komen. Hierbij houden zij in hun model van *quality of life* rekening met interne en externe factoren (zie figuur 5), die door onder andere Hagerty et al. (2001) en Veenhoven (2009) worden benoemd als pilaren voor het bepalen van *Quality of Life*. D'Agostini en Fantini (2008) voegen hier nog aan toe dat beide groepen factoren niet los van elkaar kunnen worden gezien, en dat ze elkaar beïnvloeden: “[...]there are two fundamental sets of components and processes operating: those that are related to an internal psychological mechanism producing a sense of satisfaction or gratification with life; and those external conditions which trigger the internal mechanism.” (p. 488). Daarnaast onderscheiden Pukeliene en Starkauskiene (2011) ook vier omgevingen van waaruit invloed wordt uitgeoefend op *Quality of Life*: de (1) natuurlijke omgeving, (2) politieke omgeving, (3) economische omgeving en (4) sociale omgeving.

Figuur 5: Groepen factoren die invloed hebben op *quality of life* (Pukeliene en Starkauskiene, 2011)

Alle factoren zijn bedoeld als pijlers om de leefbaarheid te kunnen meten. Uiteindelijk gaat het erom te weten te komen hoe bewoners leefbaarheid ervaren. Zo zegt Smit (2009) in het provinciaal rapport ‘Sociale Staat van Zeeland’ dat het meten van de leefbaarheid over twee schijven gaat: de ervaren leefbaarheid en de veronderstelde leefbaarheid, waarbij het laatste gaat over onder andere het voorzieningenniveau. De ervaren leefbaarheid gaat over de tevredenheid van bewoners over de leefbaarheid in hun woonplaats. Dit is echter een gedachtegang van beleidsmakers om ‘leefbaarheid’ in ruimtelijke plannen te kunnen

doorvoeren (denk aan: hoeveel voorzieningen zorgen voor een bepaalde mate van leefbaarheid?). Het is echter zo dat deze zogeheten ‘veronderstelde leefbaarheid’ weinig of zelfs geen enkele waarde heeft zonder de ervaren leefbaarheid, iets wat Stephen Daniels (1985) in zijn artikel *Arguments for a humanistic geography* al van belang vond: “[...]the reduction of places to nodes, and of people to rational economic men and women, misses out on a number of important dimensions of the relationships between people and place.” (Holloway en Hubbard, 2001, p. 67). Uiteindelijk is leefbaarheid louter te meten aan de hand van de meningen van mensen.

§2.2.2 Leefbaarheid: voorzieningen en social capital

Zoals eerder in dit hoofdstuk werd beschreven is er in de academische wereld geen consensus over een al dan niet mogelijk (causaal) verband tussen de leefbaarheid en het voorzieningenniveau in een bepaalde plaats (Stockdale, 2004; Higgs en White, 1997; Leidelmeijer en Marlet, 2011). In een Nederlands onderzoek van Gardenier et al. (2011) naar de leefbaarheid in Noordoost-Groningen is gekeken naar de rol van zowel de interne als externe factoren. Zij kwamen door de invloed van de externe factoren (“omgevingsfactoren”) op de interne factoren tot de volgende conclusie: “De aanwezigheid van voorzieningen in een dorp is geen voorwaarde voor een goede leefsituatie, terwijl de bereikbaarheid van voorzieningen en sociale kenmerken van de woonplaats dat wel zijn.” (p. 60). Sterker nog, uit ditzelfde onderzoek komt ook naar voren dat kleine dorpen vaker of meer tevreden zijn dan grotere plaatsen over de leefbaarheid in hun dorp. Ook Vermeij en Mollenhorst (2008) en Leidelmeijer et al. (2008) benoemen dit in hun onderzoek. Verder toont dit wederom het belang van mobiliteit aan voor het leefbaar ervaren van een plaats (zie §2.1.3).

Wanneer er gekeken wordt naar leefbaarheid komt men al gauw uit bij de rol van sociale factoren, beïnvloed door relaties met medebewoners, de mate van verbondenheid met de wijk of buurt en het al dan niet uitvoeren van vrijwilligerswerk in een dorps- of buurtvereniging. Hierdoor ontstaat er zogeheten *social capital*, wat al gauw doet denken aan de *Gemeinschaft* van Ferdinand Tönnies: een gemeenschap met onderling sterke banden tussen verschillende actoren (zoals bewoners). Dit is de afgelopen jaren afgenomen, maar het verschil met de stad (*Gesellschaft*) is nog steeds duidelijk: bewoners in dorpen ervaren

meer sociale samenhang dan stadsbewoners (Vermeij en Mollenhorst, 2008). Smit (2009) zegt over *social capital* het volgende: “*Het opzetten, onderhouden en consolideren van sociale en culturele netwerken waarin de relaties met anderen beklijven, creëert sociaal en cultureel kapitaal en laat dit renderen.*” (p. 35). *Social capital* kan er dus voor zorgen dat een gemeenschap minder kwetsbaar is voor veranderingen (Woolcock en Narayan, 2000). Nadelen zijn er ook: bewoners kunnen moeilijk af komen van een eventueel negatief imago, of nieuwkomers kunnen moeilijk hun plek vinden in de gemeenschap. Ook kan het voor een dorp als Ulrum, dat te maken heeft met bevolkingsafname door wegtrekkende jongeren en een lage vruchtbaarheid, lastig zijn om *social capital* te behouden of op te bouwen doordat er steeds minder ‘echte’ inwoners uit Ulrum komen. Volgens Reverda en Hospers (2015) ligt daarin de uitdaging om *social capital* te behouden: “*Elderly who renew and young adults who follow this example – the challenge of a declining society lies therein.*” (p. 52).

Social capital kan er dus voor zorgen dat het verdwijnen van voorzieningen geen of weinig invloed hebben op de leefbaarheid van een dorp. Doordat de bewoners(groepen) elkaar goed kennen weten ze van elkaar waar ze aan toe zijn. Zo kan er bijvoorbeeld bij het verdwijnen van voorzieningen voor gezorgd worden dat de boodschappen van de minder mobiele bevolking door buurtbewoners wordt opgehaald. Er kunnen ook plaatsvervangende initiatieven ontstaan, denk hier bij aan een rijdende supermarkt.

Hoofdstuk 3 - Methodologie

In dit hoofdstuk zal er nader worden ingegaan op deze gekozen methode en de uitvoering van de enquête in Ulrum.

§3.1 Keuze voor enquêteren

Om te weten te komen wat in de ogen van de bevolking leefbaarheid inhoudt en hoe de sluiting van de lokale supermarkt dit zou kunnen beïnvloeden, is er een enquête afgenomen in Ulrum. De voordelen van het afnemen van een enquête waren doorslaggevend (O'Leary, 2010): Zo werd er een groot aantal respondenten bereikt en is er door het gebruik van zowel gesloten als open vragen de mogelijkheid om gestandaardiseerde, empirische data te verzamelen, in combinatie met kwalitatieve data. Deze waardevolle kwalitatieve data werd voornamelijk gegeven bij het ophalen van de enquête door bewoners die graag hun mening over enkele zaken wilden geven. Hierdoor ontstond er een informatierijke bron met zowel objectieve resultaten (bijvoorbeeld gemiddelde leeftijd, opleidingsniveau etc.), aangevuld met (subjectieve) meningen van dorpsbewoners (Creswell, 2008).

§3.2 Opzet van de enquête

De enquête is samen met drs. Suzan Christiaanse (promovendus aan de Rijksuniversiteit Groningen) en met input van dr. Tialda Haartsen opgezet. De enquête bestond, naast een bijgevoegde uitleggende brief, uit 22 vragen, verdeeld over meerdere thema's (zij bijlage 2).

Vraag 1 t/m 4 hadden betrekking op het gebruik van de supermarkt. Aan de hand van het zelf bezoeken van de winkel door de onderzoeker en het informeren bij de eigenaar (dhr. Vogelzang) is bekeken welke functies de SPAR heeft. Hieruit kwam naar voren dat het verkopen van levensmiddelen de primaire functie is. Een medicijnafhaalpunt, postkantoor, geld pinnen en een ontmoetingsplaats voor de dorpsbewoners worden als de secundaire functies gezien.

Vraag 5 t/m 9 gingen over de reactie op de sluiting. Bij vraag 10 t/m 20 werd gevraagd naar persoonskenmerken en de mening over leefbaarheid en voorzieningenniveau in het dorp. Ook was er ruimte voor aanvullende opmerkingen en/of suggesties. Naast de open vragen bevatte de enquête vragen in *Likert format*, op deze manier hoefden de

respondenten niet louter 'Eens' of 'Oneens' aan te geven, maar kon er ook een bepaalde kracht of sterkte uit de mening worden gehaald (Flowerdew en Martin, 2005): 'helemaal mee eens', 'Beetje mee eens', 'Neutraal', 'Beetje oneens' of 'Helemaal oneens'. De ingevulde enquêtes zijn anoniem behandeld, maar bewoners kregen wel de optie om bij de laatste vraag aan te geven of ze bereid waren mee te werken aan nader onderzoek.

§3.3 Uitvoering van de enquête

Op 20 en 21 mei is de enquête uitgedeeld in Ulrum. Via een postcodelijst met alle straatnamen en huisnummers werd er voor gezorgd dat elk mogelijk bewoonbaar adres in Ulrum een enquête ontving. Een enkel huisnummer bleek niet te bestaan of was onbewoond en werd geschrapt van de lijst. Er waren in totaal 19 huishoudens die buiten de kern van Ulrum (het buitengebied) vielen. De respons uit deze 19 huishoudens is niet apart gehouden vanwege de anonimiteit van de enquête. Een enkeling van deze respondenten gaf in de open vragen-sectie wel aan dat zij zich niet enorm verbonden voelen met Ulrum vanwege de ligging van hun woning (afstand tot nabijgelegen dorpen is vergelijkbaar). Op 25 en 27 mei werden de enquêtes opgehaald. In de bijbehorende brief bij de enquête werd aangegeven dat de enquête op deze twee dagen zou worden opgehaald tussen 17:30 en 20:30. Er is voor dit tijdstip gekozen omdat verwacht werd dat de meeste bewoners dan thuis zouden zijn. Op 25 mei 2015 was het Tweede pinksterdag, een feestdag, wat kon betekenen dat er mensen wellicht niet thuis zouden kunnen zijn. In de praktijk bleek dit mee te vallen en was er geen groot verschil met twee dagen later. Een aantal bewoners gaf aan vergeten te zijn de enquête in te vullen; deze werd de 27e vaak alsnog opgehaald. Bij niet opendoen bij een adres werd er een antwoordenvelop in de brievenbus gedaan zodat de bewoner op een ander tijdstip alsnog antwoord kon geven.

Bij het ophalen van de enquêtes wilden bewoners af en toe ook mondeling nog één en ander kwijt of toelichten. Deze opmerkingen zijn toegevoegd aan de antwoorden op de enquête in de "ruimte voor toelichting" en dienen als versterkende, kwalitatieve data.

§3.4 Mogelijke beperkingen en ethische kwesties

Er is ook gekeken naar mogelijke beperkingen bij het uitvoeren van de enquête. Wordt de bevolking niet onnodig lastiggevallen aan de deur tijdens de enquête? Worden er geen

vragen gesteld in de interviews bij de instanties die ook middels literatuuronderzoek beantwoord hadden kunnen worden? Op een enkele, voor de helft ingevulde enquête na, lijkt daar geen sprake van te zijn. Het kan zijn dat door het persoonlijk ophalen van de enquête, bewoners dat zien als een inbreuk van hun privacy (Flowerdew en Martin, 2005). Dit is tijdens het brengen en ophalen van de enquête niet gemerkt, de persoonlijke aanpak heeft vermoedelijk de respons zelfs vergroot. Enkele respondenten wilden bij het ophalen van de enquêtes graag hun verhaal kwijt en dit heeft geleid tot aanvullende kwalitatieve informatie. Een andere mogelijke beperking is dat vooral de actievere bewoners, die vaak voor behoud van de SPAR bleken te zijn, vaker de enquête hebben ingevuld dan de minder of niet geïnteresseerde bewoners van Ulrum. Er wordt in de responsanalyse gekeken of de respons wellicht selectief is.

§3.5 Responsanalyse

Bij het ophalen van de enquête bleek dat sommige mensen de enquête *“mosterd na de maaltijd”* vonden. De respondenten die dit aangaven waren niet gemotiveerd om de enquête in te vullen omdat het niet meer zou bijdragen aan het behoud van de SPAR. Zo gaf één van de respondenten aan:

“Jullie zijn erg laat (te laat) met deze enquête. Het is bijna 1 juni. Wat willen jullie hiermee bereiken?” (vrouw, 58 jaar)

Een enkele bewoner heeft om deze reden de enquête ook niet (volledig) willen invullen. Een enkele respondent had de moeite genomen om gebruik te maken van de antwoordenvolp. Er werd bij het ophalen van de enquête ook een dubbel exemplaar gevonden om nog een bewoner van het huishouden de kans te geven zijn ongenoegen over de sluiting te laten merken. Deze bewoners waren bereid om extra moeite te steken in het kenbaar maken van hun antwoorden, terwijl iemand die minder interesse heeft voor de SPAR minder moeite wil doen om de enquête in te vullen.

Er zijn in totaal 659 enquêtes afgeleverd in het dorp. Hiervan zijn 313 ingevuld en ontvangen door de onderzoeker. Dit betekent een respons van 48%. Om de leeftijdsopbouw van de respondenten te kunnen vergelijken met de leeftijdsopbouw van de totale bevolking

van Ulrum is de ingevulde leeftijd omgezet naar dezelfde categorieën. Voor de leeftijdsopbouw van de totale bevolking van Ulrum is gebruik gemaakt van de cijfers van De Marne Cultuur (2016). Wanneer we beide met elkaar vergelijken (zie tabel 1) valt op dat ze over het algemeen vergelijkbaar zijn, hoewel de leeftijdscategorie 45 tot 64 jaar bij de respondenten een uitschieter naar boven vertoont (39%). Dit zou kunnen betekenen dat bewoners tussen de 45 en 64 jaar meer interesse hebben in de sluiting van de SPAR of leefbaarheid van het dorp dan de andere leeftijdscategorieën. Wanneer er gekeken wordt naar het grotere verschil tussen de groep *25-44 jaar* en *45-64 jaar* bij de leeftijdsverdeling van de respondenten, kan het zijn dat bewoners tussen de 25 en 44 jaar wellicht minder interesse hebben in de sluiting van de SPAR of de leefbaarheid van het dorp en daarom de enquête niet hebben ingevuld.

	Ulrum	Respondenten
<i>19-24 jaar</i>	73 (7%)	6 (2%)
<i>25-44 jaar</i>	320 (30%)	71 (23%)
<i>45-64 jaar</i>	388 (36%)	119 (39%)
<i>65-74 jaar</i>	162 (15%)	53 (17%)
<i>75+ jaar</i>	139 (13%)	59 (19%)
Totaal	1.082 (100%)	308 (100%)

Tabel 1: Vergelijking leeftijdsverdelingen van Ulrum (links) en de respondenten (rechts) (De Marne Cultuur, 2016). De leeftijden tot 19 jaar zijn niet meegenomen.

Verder was er geen sprake van heftige emotionele reacties (O'Leary 2010). Ondanks het zoveel mogelijk ontwijken van vaktermen, en het zo duidelijk mogelijk uitleggen wat de (wetenschappelijke) bedoeling van de enquête was, bleek dit voor een enkele, vooral de wat oudere Ulrummer, niet geheel duidelijk.

Hoofdstuk 4 - Resultaten

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van de data een analyse gemaakt van de uitkomsten en zullen de resultaten worden besproken. De volgorde van de gestelde deelvragen in de inleiding zijn hierin leidend.

§4.1 Reacties op de sluiting van de SPAR

Om de verschillende reacties over de sluiting van de SPAR te kunnen analyseren is er gebruik gemaakt van een binaire logistische regressie. Er is voor deze methode gekozen omdat er onderzocht moet worden of bepaalde kenmerken van de bewoners (de onafhankelijke variabelen) van invloed zijn geweest op hun eerste reactie toen ze hoorden dat de SPAR ging sluiten (de afhankelijke variabele).

§4.1.1 Eerste reactie op de sluiting van de SPAR

Voordat de regressie wordt uitgevoerd wordt er eerst gekeken naar de eerste reactie van de bewoners op de sluiting van de SPAR (de afhankelijke variabele).

Eerste reactie op de sluiting van de SPAR					
<i>Helemaal niet erg</i>	<i>Niet zo erg</i>	<i>Neutraal</i>	<i>Beetje jammer</i>	<i>Heel erg jammer</i>	<i>Totaal</i>
5 (2%)	22 (7%)	21 (7%)	61 (20%)	201 (65%)	310 (100%)

Tabel 2: De eerste reactie van de bewoners op de sluiting van de SPAR

In tabel 2 valt af te lezen dat 201 respondenten (65%) de sluiting van de SPAR ‘heel erg jammer’ vindt. 61 Respondenten (20%) vinden het een ‘beetje jammer’ en slechts 5 respondenten (2%) vinden de sluiting ‘helemaal niet erg’.

§4.1.2 De onafhankelijke variabelen

De onafhankelijke variabelen zijn verdeeld in drie categorieën: Persoonlijke kenmerken, het huidige gebruik van de SPAR door de respondenten en welke betekenis(sen) de SPAR voor de bewoners en het dorp heeft. Onder de persoonlijke kenmerken vallen het geslacht, de leeftijd en het opleidingsniveau van de respondenten. De tweede categorie, het huidige gebruik van de SPAR door de bewoners, is weergegeven in tabel 3.

Functies Spar	Huidig gebruik					Totaal
	<i>Nooit</i>	<i>Zelden</i>	<i>Weinig</i>	<i>Af en toe</i>	<i>Vaak</i>	
Boodschappen	1 (0,4%)	6 (2%)	66 (23%)	37 (13%)	172 (61%)	282 (100%)
Apotheek/medicijn afhaalpunt	90 (41%)	9 (4%)	33 (15%)	20 (9%)	68 (31%)	220 (100%)
Postkantoor	15 (6%)	11 (4%)	101 (39%)	31 (12%)	102 (39%)	260 (100%)
Pinmogelijkheid	44 (17%)	13 (5%)	77 (31%)	19 (8%)	99 (39%)	252 (100%)
Ontmoetingsplaats	62 (27%)	12 (5%)	52 (23%)	30 (13%)	72 (32%)	228 (100%)

Tabel 3: Huidig gebruik SPAR door bewoners Ulrum. 'Boodschappen' is de primaire functie, de overige 4 functies zijn secundair.

Uit deze gegevens komt naar voren dat het doen van boodschappen met 61% de meest gebruikte functie van de SPAR is, wat voor een supermarkt een logisch resultaat is aangezien dit de primaire functie is. De postfunctie (39%) en de mogelijkheid om geld te pinnen (39%) zijn veelgebruikte secundaire functies.

Welke betekenis(sen) de SPAR voor Ulrum heeft valt onder de laatste categorie. In tabel 4 zijn de verschillende betekenissen gegroepeerd weergegeven onder 'dorp' en 'individu'. Respondenten konden aangeven of ze het met stellingen eens/oneens waren (vraag 8 van de enquête, zie bijlage 2).

Betekenis SPAR		<i>Eens</i>	<i>Oneens</i>	<i>Totaal</i>
Dorp	Boodschappenfunctie	294 (96%)	13 (4%)	307 (100%)
	Ontmoetingsplek	198 (66%)	103 (34%)	301 (100%)
	Identiteit/status dorp	252 (83%)	53 (17%)	305 (100%)
Individu	Waardevolle plek	179 (61%)	117 (40%)	296 (100%)
	Afhankelijk van de SPAR	88 (30%)	207 (70%)	295 (100%)

Tabel 4: Verschillende betekenissen SPAR voor het dorp en de bewoners (individu)

Uit deze resultaten blijkt dat maar liefst 294 respondenten (96%) vinden dat de SPAR belangrijk is voor het dorp omdat je er boodschappen kunt doen. Ook vinden 252 respondenten (83%) dat de aanwezigheid van een supermarkt belangrijk is voor de identiteit en status van Ulrum. Over de rol van een ontmoetingsplek zijn de meningen iets minder sterk verdeeld, maar alsnog vinden 198 respondenten (66%) dat de SPAR belangrijk is voor het dorp omdat bewoners elkaar daar kunnen ontmoeten.

179 Respondenten (61%) vinden dat de SPAR een waardevolle plek voor hem of haar is, maar 207 respondenten (70%) vinden niet dat zij afhankelijk zijn van de SPAR. Verderop in dit hoofdstuk wordt hier nader op ingegaan.

§4.1.3 Opzet regressie

Nu de afhankelijke en onafhankelijke variabelen verduidelijkt zijn kan er naar de regressie worden gekeken. Om de uitkomsten makkelijker te kunnen interpreteren is er gebruik gemaakt van een binaire logistische regressie waarbij er telkens twee categorieën zijn (0 en 1). Hierdoor kan er gesproken worden over een kansverhouding (*odds*) die loopt tussen “min oneindig” en “plus oneindig” (Sieben en Linssen, 2009). Wanneer de uitkomst positief is spreekt men van een grotere kans, bij een negatieve uitkomst van een kleinere kans.

Voor de volledigheid: als afhankelijke variabele voor de regressie is gekozen voor vraag 7 uit de enquête, “*Wat vindt u er op dit moment van dat de SPAR dicht gaat?*”. De vijfpuntsschaal van deze vraag is gecategoriseerd naar een binaire variabele (0 en 1) waarbij ‘*neutraal*’, ‘*niet zo erg*’ en ‘*helemaal niet erg*’ zijn samengebracht tot ‘*niet erg*’ (0) en ‘*beetje jammer*’ en ‘*heel erg jammer*’ tot ‘*erg*’ (1). Voor de onafhankelijke variabelen is gekozen voor vraag 3 en vraag 8 uit de enquête, waarbij de verschillende aspecten in die vragen zijn gecategoriseerd onder ‘*Huidig gebruik*’ (primair en secundair) en ‘*Betekenis SPAR*’ (voor het dorp en individu). Ook deze vijfpuntsschaal-vragen zijn omgezet tot binaire variabelen: weinig/veel (0/1) en oneens/eens (0/1).

De uitkomst van een binaire logistische regressie geeft vaak veel informatie, maar voor dit onderzoek zijn slechts enkele uitkomsten relevant. Doordat er is gekozen voor drie verschillende groepen onafhankelijke variabelen krijgen de uitkomsten ‘meer gewicht’. De uitkomsten van deze binaire logistische regressie staan in tabel 3. De B-coëfficiënt zegt iets over de waarschijnlijkheid dat een bepaald kenmerk invloed heeft op het wel of niet erg vinden van het sluiten van de SPAR. Uiteraard is significantie hierbij van belang, welke dikgedrukt en met een * zijn aangegeven in de uitkomsten. Er wordt gebruik gemaakt van een significantieniveau van 5% ($p < 0,05$). Zoals aan het begin van dit hoofdstuk al is aangegeven spreekt men bij een positieve B-coëfficiënt van een grotere kans, bij een negatieve B-coëfficiënt van een kleinere kans.

		Model 1	Model 2	Model 3
	Persoonlijke kenmerken	Codering	B	B
	Geslacht	1 = man	-,229	-,065
	Leeftijd		,030*	,010
	Opleidingsniveau	1 = hoog	,433	1,459
	Huidig gebruik			
Primair	Boodschappen	1 = veel		1,663*
Secundair	Apotheek	1 = veel		,780
	Post	1 = veel		1,688*
	Pinnen	1 = veel		-,803
	Ontmoeten	1 = veel		1,647
	Betekenis SPAR			
Dorp	Belangrijk vanwege boodschappen	1 = eens		2,880
	Belangrijk vanwege ontmoetingsplek	1 = eens		-,351
	Belangrijk voor identiteit/status	1 = eens		-,568
Individu	Voor mij waardevolle plek	1 = eens		3,166*
	Afhankelijk van de Spar	1 = eens		17,578
	Intercept/constant		,097	-,372
	Correct voorspeld (%)		84,40%	88,10%
	Nagelkerke R ²		,067	0,350
	N		288	168

Tabel 5: Uitkomst binaire logistische regressie op afhankelijke variabele 'Eerste reactie op sluiting SPAR' (0 = niet erg, 1 = erg). De dikgedrukte waardes met een * zijn significant ($p < 0,05$).

§4.1.4 Interpretatie van de uitkomsten

Uit tabel 5 valt af te lezen dat de determinatiecoëfficiënt (Nagelkerke R²) in model 3 het grootst is, wat inhoudt dat 54,7% van de variantie "Wat vindt u er op dit moment van dat de SPAR dicht gaat?" (de afhankelijke variabele) verklaard kan worden middels de verschillende groepen kenmerken (de onafhankelijke variabelen). Hierbij moet gezegd worden dat de N in het derde model (162) een stuk lager uitvalt dan de totale N=313. Dit is niet zo heel vreemd aangezien alleen de respondenten zijn meegenomen die bij alle onafhankelijke variabelen iets hebben ingevuld (de *missing cases* zijn er uit gehaald). Echter heeft model 3 wel een correct voorspeld percentage van 92%.

Wanneer er gekeken wordt naar de geproduceerde B-coëfficiënten valt te zien dat een aantal onafhankelijke variabelen significant zijn ($p < 0,05$). In model 1 is alleen de leeftijd in het eerste model positief en significant, wat betekent dat de kans groter wordt naarmate iemand ouder wordt (per jaar), dat hij of zij de sluiting van de SPAR erg vindt. In dit model

wordt immers gesproken over *kansverhoudingen*. Echter is 'leeftijd' in model 2 en 3 niet meer significant, maar dit hoeft in principe niet te betekenen dat er geen verband kan bestaan tussen het ouder worden en het jammer vinden van de sluiting van de SPAR. Onderstaande citaten van enkele bewoners, van verschillende leeftijden, tonen wel enige opbouw aan in het 'erg' vinden van de sluiting:

"Wat stom! De enige supermarkt voor het hele dorp! Wat moeten de bejaarde medebewoners dan doen?" (vrouw, 19 jaar)

"Jammer, en hoe moet het nou met de oudere mensen?" (man, 43 jaar)

"Boos, niet blij mee. Kan geen aktie meer ondernemen, ben 90 jaar oud." (vrouw, 90 jaar)

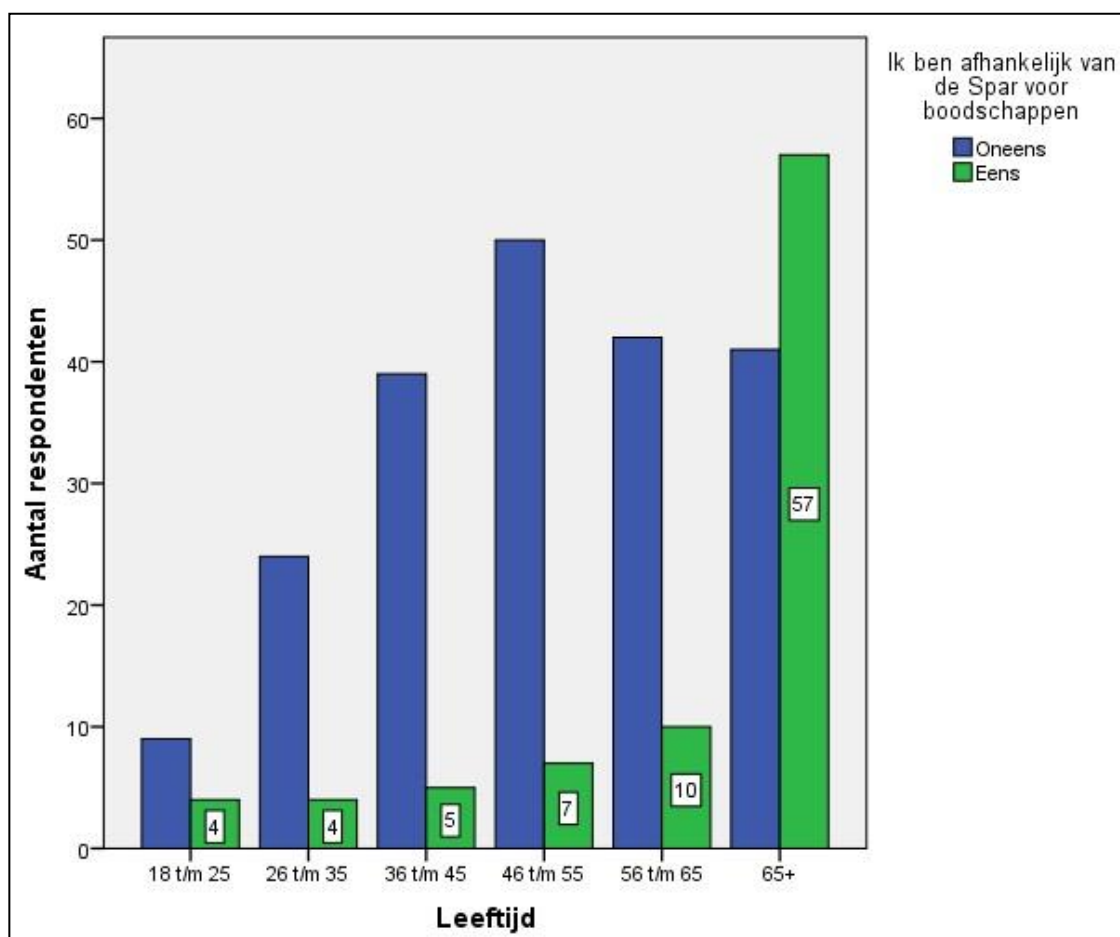
In model 2 is het huidige gebruik van de SPAR toegevoegd. Hieruit blijkt aan de hand van het model dat hoe vaker iemand boodschappen doet bij de SPAR, hoe groter de kans dat hij of zij het erg vindt dat de SPAR gaat sluiten. Echter, ook deze uitkomst is in het laatste model (3) niet meer significant. Onder 'Post' is dat wel het geval, deze uitkomst is zowel in model 2 als 3 positief en significant: hoe vaker iemand gebruikt maakt van de postfunctie in de SPAR, des te groter wordt de kans dat hij of zij de sluiting van de SPAR erger vindt dan iemand die weinig gebruik maakt van deze functie.

Zoals aangegeven valt het op dat 'boodschappen doen' onder 'Huidig gebruik' in model 2 significant is, maar in model 3 niet meer. Ook 'leeftijd' onder persoonlijke kenmerken in model 1 is significant, maar in de daaropvolgende modellen niet meer. Wanneer er in model 3 gevraagd wordt naar de betekenis van de SPAR voor het dorp (volgens de respondenten), blijkt dat de kans dat iemand de sluiting van de SPAR erg vindt groter wordt naarmate hij of zij vindt dat de SPAR persoonlijk een waardevolle plek is. Dit zou kunnen betekenen dat 'leeftijd' en 'boodschappen doen' speerpunten zijn om de SPAR een waardevolle plek te vinden. De postfunctie is in zowel model 2 als 3 significant, wat betekent dat deze functie wel van invloed is op het 'erg' vinden van de sluiting, maar niet bijdraagt aan het waardevol vinden van de SPAR door de respondenten. In de volgende paragraaf wordt hier dieper op in gegaan.

Tot slot is de B-coëfficiënt van 'Afhankelijk van de SPAR' in model 3 opvallend hoog, maar niet significant. De hoge en positieve B-coëfficiënt is ook niet zo vreemd, want iemand

die aangeeft echt afhankelijk te zijn van de SPAR voor zijn of haar boodschappen, vindt het logischerwijs erg dat de SPAR gaat sluiten omdat dit voor hen een drastisch gevolg heeft: hoe komen zij nu aan hun boodschappen? 88 Respondenten gaven aan afhankelijk te zijn van de SPAR voor hun boodschappen: daarvan gaven 85 respondenten aan dit ‘heel erg jammer’ te vinden, en 3 ‘een beetje jammer’. Opvallend genoeg zijn het vooral de 65+ respondenten die aangeven afhankelijk te zijn van de SPAR voor hun boodschappen (zie figuur 6). Zo geeft één van de 88 respondenten aan:

“Het eerste wat ik dacht: waar en hoe moet ik nu boodschappen doen? En ook medebewoners die oud zijn hoe krijgen die mensen hun boodschappen? Nu kan ik nog fietsen maar hoe moet het als ik dat niet meer kan, mijn kinderen wonen niet in de buurt.” (vrouw, 83 jaar).

Figuur 6: Enquêtevraag 8 (“Ik ben afhankelijk van de SPAR voor boodschappen” (eens/oneens)) per leeftijdscategorie.

Uit eerdere onderzoeken blijkt dat vooral ouderen en minder mobiele personen afhankelijk zijn van bepaalde voorzieningen (Coward, 1979), of daar erg aan gehecht zijn. Om dit verder te onderzoeken is er in het databestand van dit onderzoek een selectie gemaakt van het aantal verschillende vervoersmiddelen dat een huishouden ter beschikking heeft (enquêtevraag 14). Alle respondenten die aangaven één of meerdere auto's of bromfietsen ter beschikking te hebben, zijn uitgesloten. Wat overblijft zijn de respondenten die aangeven beschikking te hebben over een fiets, scootmobiel of géén vervoersmiddel ter beschikking hebben. Deze groep respondenten worden als 'minder mobiel' gezien. Hier bij moet wel gezegd worden dat er geen rekening is gehouden met de mogelijkheid om gebruik te maken van het openbaar vervoer, maar uit de enquêtestatistieken blijkt dat slechts 3 respondenten (1%) hier gebruik van maakt. Vervolgens is er een variantieanalyse (ANOVA) uitgevoerd waar uit blijkt dat er een significant verband bestaat tussen leeftijd en afhankelijkheid van de SPAR wanneer je minder mobiel bent: $p=0,01$ ($<0,05$).

§4.1.5 Aanvullende reacties

Bij de aanvullende opmerkingen van de enquête zijn er 16 respondenten die de bezwaarpunten uit de onderzoeken van Stockdale (1993) en MacKay en Laing (1982) bevestigen: hoge prijzen, matig aanbod en service (zie hoofdstuk 2).

"[...]Wel vind ik het jammer. Het is altijd makkelijk een supermarkt in het dorp. Maar in verhouding is het gewoon veel duurder dan een Jumbo of Aldi (Leens)." (vrouw, 29 jaar)

"Je zag het aankomen. In plaats van meer service, kwam er juist minder service (openingstijden)! Ook aanbiedingen uit de folder waren niet of heel beperkt aanwezig" (man, 65 jaar)

"Logisch. SPAR een te duur concept. Was géén gezellige winkel." (vrouw, 54 jaar)

Overigens bevestigt dit niet oorzaak 3 van MacKay en Laing (1982): in dit onderzoek is wel degelijk sprake van concurrerende winkels (Jumbo en Aldi te Leens). Dit zou kunnen komen door de duurdere winkelformule van de SPAR, of de goedkopere winkelformule van de twee winkels in Leens.

§4.2 Verwachtingen bewoners voor opvangen verdwijnende functies

Na het vragen naar hun reactie op de sluiting en het huidige gebruik van de SPAR is er aan de bewoners gevraagd waar en hoe zij verwachten de verdwijnende functies elders te vinden en daar gebruik van te maken. Hierbij was er ruimte om de (verwachte) locatie en het vervoersmiddel aan te geven. Tot slot kon men aangeven of zij de afstand tot deze nieuwe functie te ver vonden of niet. Het moet gezegd worden dat deze vragen door een redelijk aantal respondenten niet zijn ingevuld (*missing values*).

§4.2.1 Locaties voor opvangen verdwijnende functies

Zoals in de inleiding al werd beschreven zijn de meest voor de hand liggende, alternatieve supermarkten gevestigd in Leens, Zoutkamp en Kruisweg. In tabel 6 is schematisch weergegeven waar de bewoners van Ulrum bereid zijn naar toe te zullen gaan om de verdwijnende functies van de SPAR op te vangen. Hieruit blijkt dat de bewoners voor bijna alle functies bereid zijn naar Leens te reizen. Vooral bij de boodschappenfunctie (84%), de pinmogelijkheid (85%) en ook de postkantoorfunctie (78%) kwam Leens duidelijk naar voren. Zoutkamp komt bij vier functies als tweede of derde mogelijkheid naar voren, Ulrum bij drie. Overigens werden bij de functie ‘Ontmoetingsplaats’ veel verschillende antwoorden gegeven, maar bleef Ulrum wel het vaakst genoemde dorp (42%).

Functies Spar	Locaties (vaakst genoemde)			Totaal
	Plaats, aantal respondenten (percentage)			
Boodschappen	Leens, 157 (84%)	Zoutkamp, 21 (11%)	Kollum, 9 (5%)	187 (100%)
Apotheek/medicijn afhaalpunt	Leens, 84 (49%)	Ulrum, 50 (29%)	Zoutkamp, 37 (22%)	171 (100%)
Postkantoor	Leens, 127 (78%)	Winsum, 21 (13%)	Zoutkamp, 15 (9%)	163 (100%)
Pinmogelijkheid	Leens, 156 (85%)	Zoutkamp, 23 (13%)	Ulrum, 4 (2%)	183 (100%)
Ontmoetingsplaats	Ulrum, 35 (42%)	Leens, 27 (33%)	Geen vaste plek, 21 (25%)	83 (100%)

Tabel 6: Door bewoners van Ulrum vaakst genoemde alternatieve locaties voor verdwijnende functies

§4.2.2 Vervoersmiddel per alternatief

Op de vraag “Hoe verwacht u daar te komen?”, nadat de respondenten de locaties voor het opvangen van de verdwijnende functies hadden aangegeven, kwam overduidelijk naar voren dat de auto en de fiets het vaakst worden gebruikt (zie tabel 7). Opvallend genoeg geven de respondenten aan nauwelijks gebruik te gaan maken van het openbaar vervoer (bus),

ondanks dat er een rechtstreekse busverbinding is die Ulrum met Leens verbindt (Qbuzz Lijn 65).

Functies Spar	Vervoersmiddel (vaakst genoemde)			Totaal
	Vervoersmiddel, aantal respondenten (percentage)			
Boodschappen	Auto, 157 (78%)	Fiets, 43 (21%)	Bus, 2 (1%)	202 (100%)
Apotheek/medicijn afhaalpunt	Auto, 104 (68%)	Fiets, 41 (27%)	Lopen, 8 (5%)	153 (100%)
Postkantoor	Auto, 124 (78%)	Fiets, 34 (21%)	Brommer, 2 (1%)	160 (100%)
Pinmogelijkheid	Auto, 131 (81%)	Fiets, 27 (17%)	Bus, 3 (2%)	161 (100%)
Ontmoetingsplaats	Auto, 31 (54%)	Fiets, 18 (32%)	Lopen, 8 (14%)	57 (100%)

Tabel 7: Door bewoners van Ulrum vaakst genoemde vervoersmiddel naar alternatieve locaties

§4.2.3 Beoordeling afstand naar alternatief

Tot slot konden de bewoners aangeven of zij de functies na de sluiting van de SPAR te ver weg vinden of niet. In tabel 8 valt af te lezen dat voor bijna elke verdwijnende SPARfunctie de meerderheid van de bewoners de afstand tot het alternatief niet te ver vindt.

Functies Spar	Afstand (te ver?)		
	Ja	Nee	Totaal
Boodschappen	62 (23%)	202 (77%)	264 (100%)
Apotheek/medicijn afhaalpunt	38 (17%)	187 (83%)	225 (100%)
Postkantoor	82 (34%)	156 (66%)	238 (100%)
Pinmogelijkheid	82 (34%)	161 (66%)	243 (100%)
Ontmoetingsplaats	40 (30%)	94 (70%)	134 (100%)

Tabel 8: Mening over de afstand naar de alternatieve locaties

Verder valt op dat de functie 'Ontmoetingsplaats' niet vaak werd beantwoord. Dit zou kunnen komen doordat dit een functie van de SPAR is waar men niet bewust voor naar de SPAR gaat. Een andere mogelijkheid kan zijn dat de SPAR niet voor iedereen een ontmoetingsplek is. Het is daarom interessant of de sluiting van de SPAR gevolgen heeft voor het *social capital* van het dorp (Elshof en Bailey, 2015). Opvallend genoeg werd er bij de aanvullende opmerkingen wel af en toe aangegeven dat er behoefte is aan meer ontmoetingsplekken. Zo zeggen enkele respondenten het volgende:

"Het is belangrijk dat er een ontmoetingsplein in het dorp blijft/komt met thee/koffie."
(vrouw, 64 jaar)

“We mogen blij zijn dat er nog 1x per weekmarkt is; een fijne gelegenheid om met mensen een gesprekje aan te gaan.” (vrouw, 69 jaar)

Daarnaast is het interessant om te bekijken welke respondenten hebben aangegeven de afstand tot het alternatief voor een bepaalde verdwijnende functie te vinden (tabel 9). Er zijn geen of erg weinig respondenten jonger dan 65 jaar die het alternatief om boodschappen te doen te vinden. Dit komt overeen met de uitkomsten van het onderzoek van Föbker en Grotz (2006) naar het winkel- en vrije tijdgedrag van mensen in de regio van Bonn, Duitsland. Daarin concluderen zij dat jongere bewoners *“rely more on their cars when shopping [...] Therefore, the availability of nearby supermarkets becomes essentially irrelevant since a car provides easy access to distant and perhaps more attractive shopping facilities”* (p. 108). Enkele respondenten uit de enquête in Ulrum bevestigen dit ook in hun reacties:

“Was boos. Zelf geen auto. Er wordt geen rekening gehouden met oudjes.” (vrouw, 74 jaar)
“[...]Ik vind het jammer voor het dorp en voor al die mensen die geen auto hebben.[...] Maar eerlijk gezegd ga ik meestal naar de Jumbo (Leens) omdat ze daar wel alles hebben wat ik nodig heb.” (vrouw, 37 jaar)

“Ik rijd nu nog in mijn auto maar straks kan of mag dat niet meer, dan word ik zeer afhankelijk van de omgeving en mijn familie.” (vrouw, 86 jaar)

“Voor ons is het niet erg dat de supermarkt sluit. Wij zijn jong en mobiel en werken allebei in de buurt van andere supermarkten. Het is vervelend voor de ouderen in het dorp. Die zijn aangewezen op de lokale voorzieningen.” (man, 29 jaar)

De laatste citaat bevestigt ook Woods' opmerking over de mobiele (arbeids)bevolking (2005): *“[...] those commuting to work may even find it more convenient to shop away from the community in a mall or larger town.”* (p. 96).

Alternatief te ver voor:	Leeftijdscategorie						Totaal
	18 t/m 25	26 t/m 35	36 t/m 45	46 t/m 55	56 t/m 65	65+	
Boodschappen	3 (5%)	4 (6%)	4 (6%)	6 (10%)	10 (16%)	35 (56%)	62 (100%)
Apotheek/medicijn afhaalpunt	0 (0%)	3 (8%)	5 (13%)	8 (21%)	6 (16%)	16 (42%)	38 (100%)
Postkantoor	2 (2%)	7 (9%)	10 (12%)	11 (13%)	14 (17%)	38 (46%)	82 (100%)
Pinmogelijkheid	4 (5%)	10 (12%)	8 (10%)	13 (16%)	14 (17%)	33 (40%)	82 (100%)
Ontmoetingsplaats	0 (0%)	0 (0%)	3 (8%)	5 (13%)	7 (18%)	25 (63%)	40 (100%)

Tabel 9: Afstand te ver per leeftijdscategorie

Verder valt er in tabel 9 af te lezen dat, net als bij de uitkomsten van de logistische regressie, de respondenten die 65 jaar of ouder zijn als grootste groep naar voren komen: zij zijn van alle bewoners het meest afhankelijk van de SPAR. Niet alleen vanwege het doen van de boodschappen (56%), maar ook de postfunctie zal worden gemist (46%). Over het algemeen maakt deze leeftijdsgroep minder vaak gebruik van het internet en e-mailverkeer dan jongere leeftijdsgroepen (Kiel, 2005) waardoor het niet opvallend is dat het verdwijnen van de postfunctie merkbare gevolgen heeft voor de ouderen. Ook hebben ouderen vaker een zwakkere gesteldheid dan jongere leeftijdsgroepen, wat in rurale gebieden voor ouderen veel invloed heeft op de toegankelijkheid van voorzieningen (Nemet en Bailey, 2000). Ook in tabel 8 is te zien dat het verdwijnen van het medicijn afhaalpunt invloed zal hebben: 16 respondenten (42%) die 65 jaar of ouder zijn geven aan het verdwijnen van deze functie erg te vinden.

Tot slot de verdwijnende SPARfunctie 'Ontmoetingsplaats'. In de vorige tabel (8) viel het op dat deze enquêtevraag weinig werd beantwoord. In tabel 9 valt te lezen dat 25 van de 40 respondenten (63%) die aangaven het alternatief te ver te vinden, ouder is dan 65 jaar. Deze reacties komen overeen met de gevonden uitkomsten uit het onderzoek van Föbker en Grotz (2006). In hun artikel geven zij aan: *"The old elderly decreased their usage of more distant leisure facilities (>2 km) in favour of locations closer to home"* (p. 109). Ouderen zijn voor hun sociale contacten vaak aangewezen op de faciliteiten bij hun in de buurt. Zo zal de SPAR voor hen een ontmoetingsplaats zijn waar zij dagelijks contact hebben met medebewoners van het dorp, waar de jongere medebewoners voor deze sociale contacten minder gebonden aan Ulrum zijn omdat zij over het algemeen mobieler zijn. Één van de oudere bewoners van Ulrum geeft dit ook aan in de enquête:

“Heel jammer! School en winkel horen in het dorp, ook voor sociale contacten en beweging in het dorp.” (vrouw, 64 jaar)

Dit bevestigt fase twee en drie (“*interpreting*” en “*evaluating*”) van het model van Devine-Wright (2009) en de theorie van Hidalgo en Hernandez (2001): er kan een verschil in reactie zijn op verandering (de sluiting) wanneer men de sluiting erger vindt als de SPAR een sociale rol vervult (ontmoetingsplek).

§4.3 Relatie meningen over leefbaarheid, voorzieningen en sluiting SPAR

Om te weten te komen of de sluiting van de SPAR een mogelijk verband kan hebben met hoe de bewoners de leefbaarheid van het dorp beoordelen, zijn er in de enquête een aantal vragen gesteld over het voorzieningenaanbod (de veronderstelde leefbaarheid) in Ulrum en de beoordeling van de leefbaarheid. De respondenten konden middels een vijfpuntsschaal aangeven in hoeverre zij al dan niet tevreden zijn met het voorzieningenaanbod en de leefbaarheid van Ulrum, variërend tussen “*zeer ontevreden*” en “*zeer tevreden*”. Om te kunnen testen of er een verband bestaat is er gebruik gemaakt van een Chi-kwadraattoets. Er kan geen gebruik worden gemaakt van een variantieanalyse zoals de ANOVA, omdat er geen sprake is van continue variabelen. Bij de Chi-kwadraattoets worden er twee variabelen tegenover elkaar gezet en wordt er vervolgens gekeken of er een verband bestaat, maar omdat er bij de volledige invoer van de variabelen teveel cellen een verwachte waarde hebben van vijf of lager, is er voor gekozen deze variabelen om te zetten naar binaire variabelen: “*ontevreden*” (0) en “*tevreden*” (1).

Als eerste is er gekeken naar een mogelijk verband tussen de eerste reactie op de sluiting van de SPAR en de mening over de leefbaarheid van Ulrum (zie tabel 10).

Mening leefbaarheid	Reactie op sluiting SPAR	
	Niet erg	Erg
Ontevreden	5 (11%)	61 (25%)
Tevreden	40 (89%)	180 (75%)
Totaal	45 (100%)	241 (100%)

Tabel 10: Relatie tussen reactie op sluiting SPAR en mening leefbaarheid Ulrum. Chi-kwadraattoets geeft $p=0,038$ ($<0,05$). *Cramer's V* = 0,12

Uit de Chi-kwadraattoets blijkt dat er een significant verband bestaat tussen de reactie op de sluiting van de SPAR en de mening over de tevredenheid van de leefbaarheid in Ulrum ($p=0,038$). Dat betekent dat hoe erger de bewoners de sluiting van de SPAR vinden, des te groter wordt de kans dat zij ontevreden zijn over de leefbaarheid van het dorp. De sterkte van dit verband is gemeten aan de hand van *Cramer's V*, en heeft een score van 0,12, wat in de statistiek vaak wordt bepaald als een vrij zwak verband. Er kan dus gesteld worden dat de reactie op de sluiting een lichte invloed heeft op de tevredenheid van de leefbaarheid in Ulrum.

Als laatste wordt er gekeken of er een mogelijk verband bestaat tussen de eerste reactie op de sluiting van de SPAR en de tevredenheid over het voorzieningenaanbod in Ulrum. Ook hier is wederom gebruik gemaakt van de Chi-kwadraattoets (zie tabel 11).

Mening voorzieningenaanbod	Reactie op sluiting SPAR	
	Niet erg	Erg
Ontevreden	18 (40%)	150 (63%)
Tevreden	27 (60%)	90 (38%)
Totaal	45 (100%)	240 (100%)

Tabel 11: Relatie tussen reactie op sluiting SPAR en mening voorzieningenaanbod Ulrum. Chi-kwadraattoets geeft $p=0,005$ ($<0,05$). *Cramer's V* = 0,17

Uit deze tweede Chi-kwadraattoets blijkt dat er ook een significant verband bestaat tussen het wel of niet erg vinden van de sluiting van de SPAR en de mening over het voorzieningenaanbod in Ulrum ($p=0,005$). Dat betekent dat hoe erger de bewoners de sluiting van de SPAR vinden, des te groter wordt de kans dat zij ontevreden zijn over het voorzieningenaanbod in Ulrum. Bij dit verband is er sprake van een *Cramer's V* score van 0,17, een iets sterker verband dan het vorige verband ("*Eerste reactie sluiting*" en "*Tevredenheid leefbaarheid*"). Op basis van dit verband kan er gesteld worden dat de reactie op de sluiting invloed heeft op de tevredenheid van het voorzieningenaanbod in Ulrum.

Het is niet opvallend te noemen dat er een verband bestaat tussen de tevredenheid van het voorzieningenaanbod en de reactie op de sluiting van de SPAR, immers, het aantal voorzieningen in Ulrum loopt achteruit, mede door de sluiting van de SPAR. Veel respondenten geven dit ook als antwoord aan op de vraag "*Vindt u dat het dorp er de afgelopen jaren op vooruit is gegaan?*" (enquêtevraag 20). 254 respondenten (81%) hebben deze vraag met "*Nee*" beantwoord, waarvan enkele respondenten het volgende aangeven:

“Er gaat meer weg dan er bij komt: supermarkt, bibliotheek, huisarts, bejaardentehuis, postkantoor en openbare basisschool. Alles is tegenwoordig in Leens en dat steekt!” (man, 46 jaar)

“Alles is naar Leens gegaan, ik moet bijvoorbeeld naar Leens om mijn OV kaart op te laden en om gebruik te maken van een geldautomaat.” (man, 77 jaar)

“Het voorzieningenaanbod is nihil.” (man, 75 jaar)

Dat het andere verband (tussen de tevredenheid over de leefbaarheid en de reactie op de sluiting van de SPAR) wat minder sterk is kan middels dezelfde enquêtevraag (20) worden bevestigd. 37 Respondenten (12%) geven aan dat het dorp er in hun ogen de afgelopen jaren op vooruit is gegaan. Zo geven enkele van deze respondenten aan:

“De bewoners worden steeds meer betrokken bij gemeentelijke beslissingen.” (man, 64 jaar)

“Er zijn de laatste tijd veel activiteiten i.v.m. leefbaarheid van het dorp, veel actief verenigingsleven.” (man, 61 jaar)

“De projecten lopen goed en er is een grote speeltuin gekomen.” (vrouw, 25 jaar)

Uit deze reacties blijkt dat de leefbaarheid volgens de bewoners niet zozeer wordt beïnvloed door de sluiting van de SPAR, omdat er reeds veel initiatieven zijn om de leefbaarheid te vergroten. Verder wordt er door de dorpsbewoners aangegeven dat door het verdwijnen van voorzieningen dorpsbewoners gezamenlijk actie ondernemen, wat volgens de respondenten de saamhorigheid en leefbaarheid in stand houdt of zelfs vergroot, zo blijkt ook uit onderstaande citaten van enkele respondenten:

“De dorpsbewoners gaan nu knokken om de leefbaarheid te verhogen door eigen gerealiseerde voorzieningen.” (vrouw, 42 jaar)

“Er zijn veel voorzieningen verloren gegaan wat er voor zorgt dat Ulrum er eigenlijk op achteruit gaat, maar het positieve is dat de mensen zelf zich extra gaan inzetten. Qua verenigingen e.d. is het dorp er zeker op vooruit gegaan.” (vrouw, 29 jaar)

“De mensen worden creatiever en gaan meer samenwerken als het ‘slechter’ gaat met het dorp. Schouders er onder!” (man, 30 jaar)

Dit bevestigt ook de bevindingen van onder andere Higgs en White (1997), Stockdale (1993 en 2004), Gardenier et al. (2011): de bewoners zijn dan wel ontevreden over het voorzieningenaanbod; over de leefbaarheid en saamhorigheid lijkt men optimistischer gestemd. Het voorzieningenaanbod heeft dus niet of nauwelijks invloed op de leefbaarheid.

Hoofdstuk 5 - Conclusie

In dit hoofdstuk wordt er teruggeblikt op het onderzoek en zullen de conclusies worden besproken. Tot slot zullen er mogelijke punten voor vervolgdiscussie en –onderzoek worden besproken.

§5.1 Conclusies

Toen het nieuws bekend werd gemaakt dat de SPAR in Ulrum zou gaan sluiten kwamen er vanuit het dorp veel reacties en kreeg de sluiting veel aandacht. Het belang en de rol van voorzieningen in rurale krimpgebieden is door veel onderzoekers besproken, maar de reacties van de verschillende dorpsbewoners blijken afhankelijk te zijn van meerdere factoren. Uit eerder onderzoek is bekend dat één van deze factoren, mobiliteit, een doorslaggevende factor is voor bepaalde bevolkingsgroepen, voornamelijk voor ouderen. Het omgaan met de sluiting (*coping*) is een doorlopend proces met meerdere fases. Voor bewoners die erg gehecht zijn aan een bepaalde voorziening wordt de impact van de sluiting het grootst verwacht. Na het bestuderen van bepalende factoren voor (het meten van) leefbaarheid lijkt een mogelijk verband tussen het verdwijnen van voorzieningen en impact op de leefbaarheid minder voor de hand liggend dan vooraf gedacht. Middels een enquête voor het gehele dorp Ulrum, uitgevoerd vlak voor de sluiting, is er veel informatie vergaard.

Wat vinden de verschillende bewoners van de sluiting van de SPAR? (Eerste deelvraag)

Door het uitvoeren van een binaire logistische regressie is er geprobeerd om (significante) verbanden te zoeken tussen de eerste reactie op de sluiting (afhankelijke variabele) en persoonskenmerken, het huidige gebruik van de SPAR en de betekenissen van de SPAR. In het eerste model kwam naar voren dat er een significant verband bestaat tussen leeftijd en de reactie: de kans dat iemand de sluiting erg vindt wordt groter naar mate diegene een jaar ouder wordt. Veel respondenten geven ook aan dat zij verwachten dat de sluiting voor de oudere bewoners van het dorp het ergst zal zijn. Dit bevestigt de opvattingen van Metz (2000), Kenyon et al. (2002) en ook Stockdale (1993) dat ouderen meer hinder ondervinden van verdwijnende voorzieningen in rurale gebieden door een verminderde mobiliteit. In model 2 bestaan er significante verbanden tussen de reactie op de sluiting en de

boodschappenfunctie, en de postfunctie. Bij het aflezen van model 3 kan er gesteld worden: hoe waardevoller iemand de SPAR vindt, des te groter wordt de kans dat hij of zij de sluiting van de SPAR erg vindt. Dit bevestigt de *sense of place* gedachte (Jorgensen en Stedman, 2006 en 2011) dat iemand die erg gehecht is aan een plaats de sluiting erger zal vinden dan iemand die minder aan de plaats is gehecht (Fullilov, 1996). Tot slot blijkt er een significant verband te bestaan tussen leeftijd en afhankelijkheid van de SPAR wanneer je minder mobiel bent, wat bevestigt dat vooral de oudere, minder mobiele bevolking de sluiting van de SPAR erg vindt.

Hoe verwachten de verschillende bewoners de verdwijnende functies van de SPAR op te vangen? (Tweede deelvraag)

Voor bijna alle verdwijnende functies geven de bewoners aan gebruik te maken van een alternatief in het naastgelegen Leens. Alleen de functie 'ontmoetingsplaats' blijft voor de meeste bewoners gewoon in Ulrum. De auto wordt verwacht het meest gebruikte vervoersmiddel te zijn voor het bereiken van de alternatieve voorzieningen. Dit komt overeen met de bevindingen van Föbker en Grotz (2006): "[jongere bewoners] *rely more on their cars when shopping [...]. Therefore, the availability of nearby supermarkets becomes essentially irrelevant since a car provides easy access to distant and perhaps more attractive shopping facilities*" (p. 108). Overigens kunnen zij hiermee ook meer specialistische voorzieningen bereiken (Dam et al., 2009). De oudere bevolking (65+) van Ulrum blijkt de alternatieven voor alle verloren functies te ver te vinden, met name de functie 'ontmoetingsplaats' doordat zij minder mobiel zijn. Dat de jongere en arbeidsbevolking geen of weinig moeite heeft om elders boodschappen te doen, zoals dichterbij hun werkplek, is ook iets wat Woods (2005) aangeeft en is niet verrassend.

Hoe hangt de reactie op de sluiting samen met de meningen over leefbaarheid en voorzieningen in Ulrum? (Derde deelvraag)

Er blijkt een significant verband te zijn tussen zowel de reactie op de sluiting van de SPAR en de mening over het voorzieningenniveau, als de mening over de leefbaarheid van Ulrum. Het verband tussen de reactie op de sluiting en de mening over het voorzieningenniveau (*Cramer's V* score: 0,17) is echter sterker dan het verband tussen de reactie op de sluiting en

de mening over de leefbaarheid (*Cramer's V* score: 0,12). Deze uitkomsten wijzen sterk naar de bevindingen van onder andere Gardenier et al. (2011) en Leidelmeijer et al. (2008), namelijk dat een (groot) voorzieningenaanbod niet noodzakelijkerwijs een voorwaarde is voor een positief ervaren leefbaarheid. Uit de reacties van de respondenten blijkt verder dat men ontevreden is over het verdwijnen van het aantal voorzieningen in Ulrum, maar dat men ook merkt dat er steeds meer vanuit de dorpsbewoners en –verenigingen wordt samengewerkt om de leefbaarheid te vergroten. Het *social capital* van Ulrum lijkt daardoor sterk genoeg te zijn om goed om te kunnen gaan met het verdwijnen van de SPAR (Woolcock en Narayan, 2000).

Hoe verwachten de inwoners van Ulrum om te gaan met de sluiting van de lokale supermarkt en de mogelijke gevolgen voor de leefbaarheid, en verschilt dit tussen groepen bewoners?

(Onderzoeksvraag)

De uitkomsten van de gestelde deelvragen tonen aan dat de reactie op de sluiting inderdaad verschilt tussen groepen bewoners. Zoals in de gevonden theorie al werd aangegeven (Stockdale, 1993; Coughlin, 2003; Alsnih en Hensher, 2003) lijken vooral ouderen, minder mobiele bewoners en bewoners voor wie de SPAR een waardevolle plek is de sluiting het ergst te vinden. De bewoners verwachten de meeste verloren functies per auto op te vangen in het buurdorp Leens, op zo'n 3 kilometer afstand van Ulrum, en vinden dit niet ver. Onder de respondenten die het wel te ver vonden bleek de leeftijdscategorie 65+ het grootste te zijn. De invloed van de sluiting op de leefbaarheid lijkt mee te vallen, iets wat Gardenier et al. (2011) en Leidelmeijer et al. (2008) ook in hun onderzoeken aantoonde.

§5.2 Discussie en aanbevelingen

De uitkomsten van dit onderzoek bevestigen enkele bevindingen van eerdere onderzoeken naar de gevolgen van en reacties op het verdwijnen van voorzieningen in rurale gebieden. Zo lijkt de sluiting voor bepaalde bewonersgroepen als erger worden ervaren dan andere groepen. De voordelen van *social capital* zouden het dorp weerbaarder moeten maken voor gevaren zoals sluitingen van voorzieningen: bewoners zouden in een optimale situatie de boodschappen doen voor hun oudere, minder mobiele medebewoners. Echter wordt er in andere onderzoeken ook aangegeven dat plattelandsbewoners veel minder langer in dorpen

blijven wonen dan voorheen (Vermeij en Mollenhorst, 2008). Daarnaast leven we in een steeds verder individualiserende samenleving dan vroeger. Dit zal een negatieve impact hebben op de sociale samenhang van een dorp.

Verder is het verband tussen leefbaarheid en het voorzieningenniveau zwak: hier zou een verdiepend onderzoek voor kunnen worden uitgevoerd. Voor beleidsmakers ligt er de uitdaging om in ruimtelijke plannen meer rekening te houden met mobiliteit en toegankelijkheid van voorzieningen, in plaats van louter de aanwezigheid.

Tot slot is het interessant om op een later moment terug te komen, om te kijken of bewoners van mening zijn veranderd (over de sluiting) en of ze daadwerkelijk gebruik hebben gemaakt van hun verwachte alternatieven.

Reflectie

In dit onderzoek is geprobeerd om de reactie van de bewoners van Ulrum op de sluiting van de SPAR zo goed mogelijk weer te geven en vervolgens te onderzoeken of er verschillen tussen bewoners(groepen) zijn. Vooraf was bekend, en ook na het bestuderen van de nodige relevante literatuur, dat leefbaarheid en de beoordeling daarvan een complex proces kan zijn. Dit bewijzen de verschillende opvattingen, modellen en theorieën uit voorgaande onderzoeken. Er is geprobeerd om deze reacties zo goed en helder mogelijk over te nemen in de statistische toetsen. Sommige reacties zijn zorgvuldig gecategoriseerd om zo tot een bewerkbare dataset te komen. Het bijvoegen van enkele citaten geven de gevonden uitkomsten meer *body*.

In de enquête had vraag 9 beter geformuleerd kunnen worden. Het was nu een open vraag wat de dataverwerking niet ten goede kwam. Aangezien er drie plaatsen veel vaker genoemd werden hadden deze plaatsen als antwoordopties kunnen worden aangegeven. Daarnaast had er eventueel een interview kunnen worden afgenomen met bepaalde stakeholders, zoals met de eigenaar van de SPAR, de dorpsvereniging of DEEL& Ulrum. Hier is niet voor gekozen omdat de verkregen data middels de enquête voor dit onderzoek meer dan toereikend was.

Ondanks de hiervoor genoemde mogelijke verbeterpunten ben ik van mening dat de uitkomsten van dit onderzoek overtuigend zijn en bijdragen aan het verder onderzoeken van de gevolgen van bevolkingsafname, zoals verdwijnende voorzieningen, voor de bevolking.

Bronvermelding

- Alsnih, R. & D. A. Hensher (2003). The mobility and accessibility expectations of seniors in an aging population. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 37(10), p. 903-916.
- Asthana, S. & J. Halliday (2004). What can rural agencies do to address the additional costs of rural services? A typology of rural service innovation. *Health & social care in the community*, 12(6), p. 457-465.
- Boonstra, B. & L. Boelens (2011). Self-organization in urban development: towards a new perspective on spatial planning. *Urban Research & Practice*, 4(2), p. 99-122.
- Bonaiuto, M., G. M. Breakwell & I. Cano (1996). Identity processes and environmental threat: The effects of nationalism and local identity upon perception of beach pollution. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 6(3), p. 157-175.
- Brown, B. B. & D. D. Perkins (1992). Disruptions in place attachment. In *Place attachment* (p. 279-304). Springer US.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2016)
<http://statline.cbs.nl/Statweb/> (bezoekt op 17-8-2016)
- Coughlin, J. (2003). Transportation and older persons: perceptions and preferences. A report on focus groups. Washington, DC. *The Public Policy Institute: AAR P. Retrieved*.
- Coward, R. T. (1979). Planning community services for the rural elderly: Implications from research. *The Gerontologist*, 19(3), p. 275-282.
- Cresswell, J.W. (2008) *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. London: Sage.
- D'Agostini, L. R. & A. C. Fantini (2008), *Quality of Life and Quality of Living Conditions in Rural Areas: Distinctively Perceived and Quantitatively Distinguished*. Florianopolis: Springer Science+Business Media
- Dagblad van het Noorden (2015), jaargang 14 editie 228 - 23 dec. 2015
- Dalen, H. van (2008). De angst voor bevolkingskrimp, vergrijzing en bevolkingspolitiek. *TB&M Tijdschrift Beleid, Politiek en Maatschappij*, 35(4), p. 257.
- Dam, F. V., C. De Groot & F. Verwest (2009). Ruimtelijke gevolgen van demografische krimp.

- Dam, K. I. M. van, L. J. G. van Wissen, G. de Roo, J. van Dijk, D. Strijker & J. J. Veenstra (2009). *Regionale bevolkingskrimp en de stad Groningen*. Quick Scan. RijksUniversiteit Groningen (RuG), faculteit ruimtelijke wetenschappen.
- Daniels, S (1985). Arguments for a humanistic geography. In Johnston R. J. (ed) *The Future of Geography* London: Methuen
- De Marne Nieuws (2015)
<http://de-marne.nieuws.nl/nieuws/463/ondanks-acties-sluit-supermarkt-SPAR-ulrum-de-deuren/> (bezoekt op 8-8-2015)
- DEEL& Ulrum (2016)
<http://www.deelnulrum.nl/?p=574> (bezoekt op 5-3-2016)
- Devine-Wright, P. (2009). Rethinking NIMBYism: The role of place attachment and place identity in explaining place-protective action. *Journal of community & applied social psychology*, 19(6), p. 426-441.
- Dibben, P. (2001). Transport and social exclusion in rural areas. In *Universities transport study group 33rd annual conference*, held January 2001, Oxford, UK- Conference Papers Vol. 1.
- Domhardt, H. J. & Troeger-Weiß, G. (2009). Germany's shrinkage on a small town scale. *The Future of Shrinking Cities—Problems, Patterns and Strategies of Urban Transformation in a Global Context*, p. 161-168.
- Elshof, H. & A. Bailey (2015). The role of responses to experiences of rural population decline in the social capital of families. *The Journal of Rural and Community Development*, 10(1), p. 72-93.
- Fagence, M. (1980). The provision of social and other services in areas experiencing depopulation. *Social Policy & Administration*, 14(2), p. 93-114.
- Flowerdew, R. & D. Martin (2005). *Methods in human geography: a guide for students doing a research project*. Pearson Education.
- Fobker, S. & R. Grotz (2006). Everyday mobility of elderly people in different urban settings: The example of the city of Bonn, Germany. *Urban Studies*, 43(1), p. 99-118.
- Fried, M. (2000). Continuities and discontinuities of place. *Journal of environmental psychology*, 20(3), p. 193-205.

- Fullilove, M. T. (1996). Psychiatric implications of displacement: Contributions from the psychology of place. *The American Journal of Psychiatry*, 153(12), p. 1516-1523.
- Gant, R. & J. Smith (1991). The elderly and disabled in rural areas: travel patterns in the North Cotswolds. *Studies of Social Change in Rural Britain Paul Chapman Publishing, London*.
- Gardenier, J. D., M. Nanninga, H. Van Rijn & A. Weijer (2011). Leven in de leegte. Leefbaarheid in Noord-Groningen anno 2010. Onderdeel van het project Bedreigd Bestaan. *CAB: Groningen*.
- Glass, T. A., C. M. de Leon, R. A. Marottoli & L. F. Berkman (1999). Population based study of social and productive activities as predictors of survival among elderly Americans. *Bmj*, 319(7208), p. 478-483.
- Haartsen, T. & L. Van Wissen (2012). Causes and consequences of regional population decline for primary schools. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 103(4), p. 487-496.
- Hagerty, M. R., R. A. Cummins, A.L. Ferriss, K. Land, A.C. Michalos, M. Peterson & J. Vogel (2001). Quality of life indexes for national policy: Review and agenda for research. *Social indicators research*, 55(1), p. 1-96.
- Hanrath, C. (2000). Thuiszorg speciaal. *TVV-Tijdschrift voor Verzorgenden*, (4), p. 38-39.
- Hidalgo, M. C. & B. Hernandez (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of environmental psychology*, 21(3), p. 273-281.
- Higgs, G. & S. D. White (1997). Changes in service provision in rural areas. Part 1: The use of GIS in analysing accessibility to services in rural deprivation research. *Journal of Rural Studies*, 13(4), p. 441-450.
- Holloway, L. & P. Hubbard (2001). *People and place: the extraordinary geographies of everyday life*. Pearson Education.
- Hospers, G. J. & N. Reverda (2015). *Managing Population Decline in Europe's Urban and Rural Areas*. Springer.
- Ieda, H. & Y. Muraki (1999). Can improved mobility raise the elderly's sense of fulfillment. *Japan Railway Transport Review*, 20, p. 14-21.

- Inalhan, G. & E. Finch (2004). Place attachment and sense of belonging. *Facilities*, 22(5/6), p. 120-128.
- Jorgensen, B. S. & R. C. Stedman (2006). A comparative analysis of predictors of sense of place dimensions: Attachment to, dependence on, and identification with lakeshore properties. *Journal of environmental management*, 79(3), p. 316-327.
- Jorgensen, B. S. & R. C. Stedman (2011). Measuring the spatial component of sense of place: a methodology for research on the spatial dynamics of psychological experiences of places. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 38(5), p. 795-813.
- Kamp, I. van, K. Leidelmeijer, G. Marsman & A. De Hollander (2003). Urban environmental quality and human well-being: Towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study. *Landscape and urban planning*, 65(1), p. 5-18.
- Kearns, R. A., N. Lewis, T. McCreanor & K. Witten (2009). 'The status quo is not an option': Community impacts of school closure in South Taranaki, New Zealand. *Journal of Rural Studies*, 25(1), p. 131-140.
- Kennie, D. C., S. Dinan & A. Young (2003). Health promotion and physical activity. *Brocklehurst's Textbook of Geriatric Medicine and Gerontology*, p. 199-212.
- Kenyon, S., G. Lyons, & J. Rafferty (2002). Transport and social exclusion: investigating the possibility of promoting inclusion through virtual mobility. *Journal of Transport Geography*, 10(3), p. 207-219.
- Kiel, J. M. (2005). The digital divide: Internet and e-mail use by the elderly. *Medical Informatics and the Internet in Medicine*, 30(1), p. 19-23.
- Kroll, F. & N. Kabisch (2012). The relation of diverging urban growth processes and demographic change along an urban–rural gradient. *Population, Space and Place*, 18(3), p. 260-276.
- Le Heron, R. & E. Pawson (1996). Changing places: New Zealand in the 1990s.
- Leidelmeijer, K. & I. van Kamp (2003). Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid. *Naar een begrippenkader en conceptuele inkadering*, RIVM, Bilthoven.

- Leidelmeijer, K., G. Marlet, J. Van Iersel, C. Van Woerkens & H. Van der Reijden (2008). De Leefbaarometer: Leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken.
- Leidelmeijer, K. & G. Marlet (2011). *Leefbaarheid in krimpgebieden*.
- Mackay, G. A. & G. Laing (1982). *Consumer problems in rural areas*. Edinburgh: Scottish Consumer Council.
- Manzo, L. C. & D. D. Perkins (2006). Finding common ground: The importance of place attachment to community participation and planning. *Journal of planning literature*, 20(4), p. 335-350.
- Marne Cultuur (i.s.m. Gemeente de Marne)
www.marnecultuur.nl/open-data/feiten-cijfers-ulrum/ (bezocht op 5-6-2016)
- Marottoli, R. A., C. F. M. Leon, T. A. Glass, C. S. Williams, L. M. Cooney, L. F. Berkman & M. E. Tinetti (1997). Driving cessation and increased depressive symptoms: Prospective evidence from the New Haven EPESE. *Journal of the American Geriatrics Society*, 45(2), p. 202-206.
- Metz, D. H. (2000). Mobility of older people and their quality of life. *Transport policy*, 7(2), p. 149-152.
- Moseley, M. J., G. Parker & A. Wragg (2004). Multi-service outlets in rural England: The co-location of diSPARate services. *Planning Practice and Research*, 19(4), p. 375-391.
- Nemet, G. F. & A. J. Bailey (2000). Distance and health care utilization among the rural elderly. *Social Science & Medicine*, 50(9), p. 1197-1208.
- Newbold, K. B., D. M. Scott, J. E. Spinney, P. Kanaroglou, & A. Páez (2005). Travel behavior within Canada's older population: a cohort analysis. *Journal of Transport Geography*, 13(4), p. 340-351.
- NoordNederland, S. E. R. (2011). Bevolgingskrimp benoemen en benutten.
- O'Leary, Z. (2008). *The essential guide to doing your research project*. Sage.
- Panagopoulos, T. & A. P. Barreira (2012). Shrinkage perceptions and smart growth strategies for the municipalities of Portugal. *Built Environment*, 38(2), p. 276-292.
- Pearlin, L. I., & C. Schooler (1978). The structure of coping. *Journal of health and social behavior*, p. 2-21.

- Pukeliene V. & V. Starkauskiene (2011), "Quality of Life: Factors Determining its Measurement Complexity". *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics* 22(2), p. 147-156.
- Rabobank Nederland (2010), *Demografische krimp. De nieuwe realiteit in perspectief*. Kennis en Economisch onderzoek.
- S. E. R. Noord-Nederland (2010). Advies Het noorden geeft geen krimp.
- Sieben, I. & L. Linssen (2009). Logistische regressie analyse: een handleiding. *RTOG*.
- Smit, A. (2009). Sociale staat van Zeeland. *Provinciaal rapport*.
- Sociaal Planbureau Groningen (2016)
www.sociaalplanbureaugroningen.nl (bezoekt op 17-6-2016)
- Sousa, S. & P. Pinho (2014). Shrinkage in Portuguese National Policy and Regional Spatial Plans: Concern or Unspoken Word?. *Journal of Spatial and Organizational Dynamics*, 2(4), p. 260-275.
- Spinney, J. E., D. M. Scott & K. B. Newbold (2009). Transport mobility benefits and quality of life: A time-use perspective of elderly Canadians. *Transport Policy*, 16(1), p. 1-11.
- Stedman, R. C. (2002). Toward a social psychology of place predicting behavior from place-based cognitions, attitude, and identity. *Environment and behavior*, 34(5), p. 561-581.
- Stockdale, A. (1993). Rural service provisions and the impact of a population revival: a study of public opinion in Northern Ireland. *Area*, p. 365-378.
- Stockdale, A. (2002). Towards a typology of out-migration from peripheral areas: a Scottish case study. *International Journal of Population Geography*, 8(5), p. 345-364.
- Stockdale, A. (2004). Rural Out-Migration: Community Consequences and Individual Migrant Experiences. *Sociologia Ruralis*, 44(2), p. 167-194.
- Toekomstbestendig Ulrum (Wageningen UR)
www.wageningenur.nl/nl/project/Toekomstbestendig-Ulrum.htm (bezoekt op 12-1-2016)
- Veenhoven, R. (2009). Well-being in nations and well-being of nations. *Social Indicators Research*, 91(1), p. 5-21.

- Vermeij, L. & G. Mollenhorst (2008). Overgebleven dorpsleven: Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland. *SCP-publicatie, 19*.
- Verwest F. & F. van Dam (2010), *Van bestrijden naar begeleiden: demografische krimp in Nederland. Beleidsstrategieën voor huidige en toekomstige krimpregio's*. Den Haag, Planbureau voor de leefomgeving (PBL)
- White, S. D., C. M. Guy & G. Higgs (1997). Changes in service provision in rural areas. Part 2: Changes in post office provision in mid Wales: A GIS-based evaluation. *Journal of Rural Studies, 13*(4), p. 451-465.
- Windley, P. G. & R. J. Scheidt (1988). Rural small towns: an environmental context for aging. *Journal of Rural Studies, 4*(2), p. 151-158.
- Witten, K., T. McCreanor, R. Kearns & L. Ramasubramanian (2001). The impacts of a school closure on neighbourhood social cohesion: narratives from Invercargill, New Zealand. *Health & Place, 7*(4), p. 307-317.
- Woods, M. (2005). Rural Geography: Processes. *Responses and Experiences in Rural Restructuring*. Sage Publications, London.
- Woolcock, M. & D. Narayan (2000). Social capital: Implications for development theory, research, and policy. *The world bank research observer, 15*(2), p. 225-249.

Bijlagen

Bijlage 1: Lijst van tabellen en figuren

Tabel 1: Vergelijking leeftijdsverdelingen van Ulrum en de respondenten.....	28
Tabel 2: De eerste reactie van de bewoners op de sluiting van de SPAR.....	29
Tabel 3: Huidig gebruik SPAR door bewoners Ulrum.....	30
Tabel 4: Verschillende betekenissen SPAR voor het dorp en de bewoners (individu).....	30
Tabel 5: Uitkomst binaire logistische regressie.....	32
Tabel 6: Vaakst genoemde alternatieve locaties voor verdwijnende functies.....	36
Tabel 7: Vaakst genoemde vervoersmiddel naar alternatieve locaties.....	37
Tabel 8: Mening over de afstand naar de alternatieve locaties.....	37
Tabel 9: Afstand te ver per leeftijdscategorie.....	39
Tabel 10: Relatie tussen reactie op sluiting SPAR en mening leefbaarheid.....	40
Tabel 11: Relatie tussen reactie op sluiting SPAR en mening voorzieningenaanbod.....	41
Figuur 1: Factsheet Leefbaarheid Noord Nederland.....	7
Figuur 2: Regionale plaatsing Ulrum en voorzieningenniveau Noord-Groningen.....	9
Figuur 3: Vicious cirkel rurale gebieden die te maken hebben met 'krimp'.....	13
Figuur 4: Verschillende fases van verandering gedurende een bepaalde periode.....	17
Figuur 5: Groepen factoren die invloed hebben op leefbaarheid.....	22
Figuur 6: Enquêtevraag 8 per leeftijdscategorie.....	34

Bijlage 2: De enquête

ENQUÊTE SUPERMARKTSLUITING ULRUM

Geachte inwoner van Ulrum,

Zoals u waarschijnlijk heeft gehoord gaat de lokale buurtsupermarkt in Ulrum, de SPAR, per 1 juni 2015 sluiten. In opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties doet de Rijksuniversiteit Groningen een onderzoek naar de gevolgen van de sluiting van de SPAR voor de inwoners van Ulrum.

Voor dit onderzoek zijn uw ervaringen van grote waarde, omdat we graag zoveel mogelijk verschillende meningen mee willen nemen. Daarom hopen we dat u deze vragenlijst wilt invullen.

De enquête bestaat uit drie onderdelen met in totaal 22 vragen. Het is de bedoeling dat een meerderjarig lid van uw huishouden de vragenlijst invult. Het invullen van de vragenlijst kost ongeveer 15 minuten. Uw antwoorden worden vertrouwelijk behandeld en volledig anoniem verwerkt.

Op maandagavond 25 mei of woensdagavond 27 mei komen wij de door u ingevulde enquête tussen 17:30 en 20:30 bij u thuis afhalen.

Mocht u vragen hebben over het onderzoek of de vragenlijst dan kunt u contact opnemen via [REDACTED] of [REDACTED].

Alvast bedankt voor uw medewerking!

Het onderzoeksteam,

Tialda Haartsen
Suzan Christiaanse
Gijs Aslander

Enquête supermarktsluiting Ulrum

Vragen over gebruik van de supermarkt

1. Gaat u wel eens naar de SPAR in Ulrum?

- Ja
- Nee, omdat

[ga door naar vraag 4]

2. Hoe vaak bezoekt u de SPAR in Ulrum?

- Elke dag
- 1 tot meerdere malen per week
- Meerdere malen per maand
- Zelden/nooit

3. Van welke functies maakt u wel eens gebruik in de SPAR? *Kruis per functie 1 vakje aan*

	nooit		weinig		vaak
Boodschappen	☐	☐	☐	☐	☐
Apotheek/medicijn afhaalpunt	☐	☐	☐	☐	☐
Postkantoor	☐	☐	☐	☐	☐
Pinnen	☐	☐	☐	☐	☐
Ontmoeten/spreken van medebewoners	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk:	☐	☐	☐	☐	☐

4a. Welke supermarkt(en) bezoekt u verder?

Meerdere antwoorden mogelijk

- De rijdende supermarkt in het dorp/de omgeving
- COOP Kruisweg
- SPAR Zoutkamp
- Jumbo/Aldi Leens
- een andere winkel, namelijk _____

4b. Welke supermarkt bezoekt u het vaakst?

Vragen over uw reactie op de sluiting van de SPAR in Ulrum

5. Hoe hoorde u van de aanstaande sluiting van de SPAR in Ulrum?

- Via vrienden/kennissen
- In de winkel zelf
- In een (lokaal) nieuwsblad
- Op internet/sociale media
- Anders, namelijk _____

6. Wat was uw eerste reactie toen u hoorde van de aanstaande sluiting?

(Was u verontwaardigd of boos? Had u het verwacht en vond u het logisch? Was u van plan te protesteren of andere actie te ondernemen om de SPAR open te houden? En heeft u dat ook daadwerkelijk gedaan?)

7. Wat vindt u er op dit moment van dat de SPAR dicht gaat?

heel erg jammer	beetje jammer	neutraal	niet zo erg	helemaal niet erg
0	0	0	0	0

8. Wilt u aangeven in hoeverre u het eens bent met de volgende stellingen:

	Helemaal mee eens	Beetje mee eens	Neutraal	Beetje oneens	Helemaal oneens
Het is belangrijk dat een dorp een	0	0	0	0	0

supermarkt heeft om boodschappen te kunnen doen

Het is belangrijk dat een dorp een supermarkt heeft omdat hij een lokale ontmoetingsplek is

Het is belangrijk dat een dorp een supermarkt heeft voor de identiteit/status van het dorp

Ik heb positieve herinneringen (gebeurtenissen of ervaringen) aan de SPAR in Ulrum

Voor mij is de SPAR in Ulrum een waardevolle plek

Ik ben afhankelijk van de SPAR voor boodschappen

9. Waar verwacht u - na de sluiting van de SPAR - voor de volgende functies/activiteiten naar toe te gaan? Hoe verwacht u daar te komen? Vind U dat sommige functies/activiteiten na sluiting te ver weg zijn?

Functie/activiteit	Locatie (dorp)	Vervoersmiddel	Te ver?
Boodschappen			Ja /nee
Apotheek/medicijn afhaalpunt			Ja /nee
Postkantoor			Ja /nee
Pinmogelijkheid			Ja /nee
Ontmoetingsplaats			Ja /nee

Vragen over uzelf en over Ulrum

10. Wat is uw geslacht? 0 Man 0 Vrouw

11. Wat is uw leeftijd? ___ jaar

12. Wat is uw hoogst voltooide opleiding?

- 0 Lagere school
- 0 Lbo, mavo, vmbo, mbo-1, avo-onderbouw
- 0 Havo, vwo, mbo-2, 3 of 4
- 0 Hbo
- 0 Wo

13. Wat is de samenstelling van uw huishouden?

- 0 Alleenwonend
- 0 Tweepersoonshuishouden

- Tweepersoonshuishouden met (thuiswonende) kinderen
- Eénoudergezin
- Anders, nl _____

14. Welke vervoersmiddelen heeft uw huishouden ter beschikking?
(meerdere antwoorden mogelijk)

- Één auto
- Twee of meer auto's
- Scooter/bromfiets
- Fiets(en)
- Scootmobiel
- Geen

15. Welke vervoersmiddelen gebruikt U op dit moment het vaakst voor boodschappen?

- Auto
- Scooter/bromfiets
- Fiets
- Scootmobiel
- Openbaar vervoer
- Iemand brengt mij met de auto

16. Hoe lang woont u in Ulrum? _____ jaar

17. In hoeverre voelt u zich verbonden met Ulrum?

Niet verbonden	Weinig verbonden	neutraal	verbonden	Zeer verbonden
☐	☐	☐	☐	☐

18. Wilt u aangeven in hoeverre u gericht bent op Ulrum voor.....

	Helemaal niet op Ulrum gericht		Neutraal		Zeer op Ulrum gericht
Voorzieningen	☐	☐	☐	☐	☐
Werk	☐	☐	☐	☐	☐
Sociale contacten	☐	☐	☐	☐	☐

19. Wilt u voor de volgende stellingen aangeven in hoeverre u tevreden bent met:

	Zeer ontevreden	Ontevreden	Neutraal	Tevreden	Zeer tevreden
Het voorzieningenaanbod in Ulrum	☐	☐	☐	☐	☐
De leefbaarheid in Ulrum	☐	☐	☐	☐	☐

20. Vindt u dat het dorp er de afgelopen jaren op vooruit is gegaan?

- Ja, want

0 Nee, want

Tenslotte

21. Zouden wij u voor een vervolg onderzoek eventueel mogen interviewen?

0 Ja, mijn telefoonnummer is: _____

0 Nee

22. Wilt U een samenvatting van de resultaten ontvangen?

0 Ja, mijn adres/emailadres is:

0 Nee

Hartelijk dank voor uw medewerking!

Mocht u nog aanvullende opmerkingen of suggesties hebben, dan kunt u deze hieronder invullen
